

ROCZNIK

RYMANOWA ZDROJU

STOWARZYSZENIE PRZYJACIÓŁ RYMANOWA ZDROJU

2003
TOM VIII

FOT-ART'94

*Jan Tomkiewicz
Wojciech Zagórski*

*Dziękujemy Leśniczemu Leśnictwa Rymanów Zdrój
Panu Marianowi Dąbrowskiemu za pomoc w opra-
cowaniu materiału.*

ŚCIEŻKA PRZYRODNICZA „RYMANÓW ZDRÓJ”

Ścieżka przyrodnicza zlokalizowana jest w Beskidzie Niskim (Wzgórza Rymanowskie) w lasach (uzdrowisko – klimatycznych) otaczających Rymanów Zdrój, należących do Nadleśnictwa Rymanów (Leśnictwo Rymanów Zdrój). Trasa ścieżki przebiega przez urozmaicone pod względem przyrodniczym, krajobrazowym i historycznym tereny zlewni Czarnego Potoku. Wobec postępującej degradacji środowiska sprawą ogromnej wagi staje się kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa. W spełnieniu tego zadania pomoc mają ścieżki przyrodnicze, których pogładowa forma kierowana jest przede wszystkim do nauczycieli i wychowawców, młodzieży, turystów, kuraćjuszy oraz wszystkich sympatyków przyrody.

Po uruchomieniu ścieżki w 2000 roku na jej trasie w miejscach stanowisk rozmieszczono tablice informacyjne. W niedługim czasie spora ich część została zniszczona przez pseudo turystów. Dlatego ilość stanowisk została zmniejszona, wprowadzono również inny sposób ich oznakowania. W niektórych miejscach ustawione są małe tabliczki z informacjami o ciekawostkach przyrodniczych. Zachowały się także niektóre stanowiska oznaczone dużymi tablicami z treścią informacyjną jak np. „Grzyby”, „Wody mineralne”, „Odnowienia naturalne”, „Kopalnia”, „Karmisko dla zwierzyny leśnej”, „Skrzypy”, „Horodziska”, „Fitocenoza łąkowa”, „Płazy”. Ilość tych stanowisk może ulegać zmianie. Stałymi stanowiskami będą punkty opisane w tekście oraz zaznaczone na załączonej mapie.

Początek i koniec ścieżki znajduje się przy leśniczówce Wołuszowa około 1,5 km. od centrum uzdrowiska. Przy leśniczówce znajduje się parking samochodowy.

Poruszając się po ścieżce szczególną uwagę należy zwracać na jej oznakowanie, ponieważ w wielu miejscach od ścieżki odchodzą boczne drogi, więc bardzo łatwo jest zejść z wyznaczonej trasy.

Przed wyruszeniem na ścieżkę warto zapoznać się z artykułami zamieszczonymi m. in. w Rocznikach Rymanowa Zdroju poświęconymi zagadnieniom turystycznym – krajoznawczym i przyrodniczym np.:

- Lasy Nadleśnictwa Rymanów zapraszają (Tom IV)
- W. Krukar, Rymanów Zdrój – Charakterystyka środowiska geograficznego. (Tom I i II). Nazewnictwo terenowe okolic Rymanowa Zdroju (Tom III). Okolice Rymanowa Zdroju na przedwojennych mapach topograficznych (Tom IV).
- A. Węglorz Stempin, Piękno, którego nie zauważamy (Tom I). Zielono nam. (Tom II). Ptaki (Tom III). Piękne brzydactwa (Tom IV). Spacer po lesie (Tom V). Spotkanie z porostami (Tom VI). Mrówki (Tom VII).
- J. Tomkiewicz, Krótka podróż do źródeł Rymanowa Zdroju (Tom I). Podróż do przeszłości (Tom III). Błądząc po Wołuszowej (Tom IV). Cerkwie w dolinie Taboru na południe od Rymanowa (Tom VI).

Charakterystyka ścieżki:

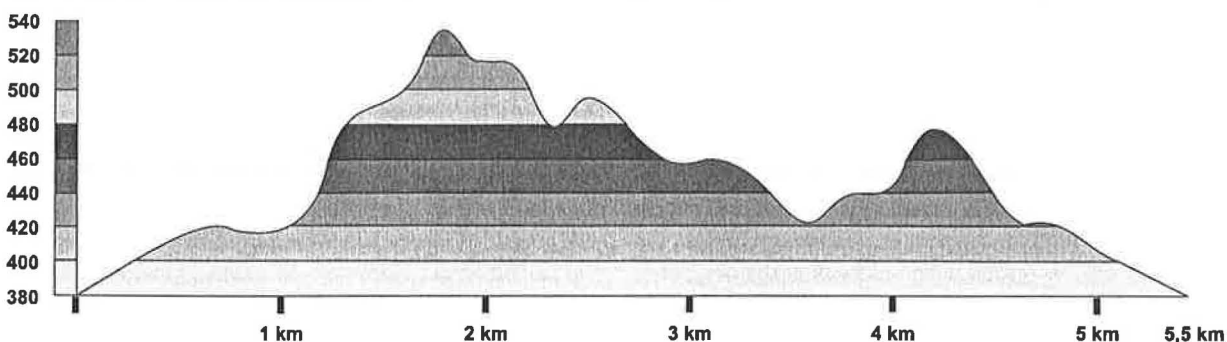
Położenie: Nadleśnictwo Rymanów – teren Leśnictwa Rymanów Zdrój

Sposób oznakowania: biało czerwone kółka

Długość: 8,5 km

Czas przejścia: 3 – 4 godziny (dodatkowo 1 godzina na zwiedzanie Leśnej Klasy Dydaktycznej)

Opis ścieżki: trasa ścieżki przebiega przez urozmaicone pod względem przyrodniczym i historycznym tereny le-

*Różnica poziomów na ścieżce przyrodniczej Rymanów Zdrój
długość ścieżki - 8,5 km, różnica poziomów - 160m, czas przejścia - 3-4 godz*

śne, znajduje się na niej 17 skrótowo opisanych punktów o następującej tematyce:

- przyrodniczej (np. torfowisko, stanowiska roślin chronionych, punkt czynnej ochrony płazów, mrowiska, zagadnienia dotyczące gospodarki leśnej)
- historycznej (historia uzdrowiska, Zamczyska, cerkwisko – Wołtuszoza),
- geologicznej (wody mineralne, wychodnia skalna piaskowca, kopalnia ropy naftowej)
- krajoznawczej (punkty widokowe)

Przeznaczenie ścieżki: edukacja ekologiczna młodzieży szkolnej, kuracjuszy i turystów.

W trakcie przebywania na ścieżce nie wolno:

- 1) niszczyć roślin, drzew i krzewów
- 2) niszczyć urządzeń i obiektów gospodarczych
- 3) hałasować
- 4) płoszyć, ścigać i chwycić dziko żyjące zwierzęta
- 5) korzystać z otwartego płomienia

Od tablicy informacyjnej przy parkingu ścieżka kieruje się na północny-zachód, przekracza Czarny Potok i prawą jego stronę prowadzi w dół jego biegu.

(0,4 km) Ścieżka dochodzi do ogrodzenia terenu rekreacyjnego uzdrowiska, mija odwiert wody mineralnej.

(0,5 km) Stanowisko 1 „Historia Rymanowa Zdroju”.

Historia Rymanowa Zdroju jest nierozzerwalnie związana z rodziną Potockich, którzy nabyli tutejsze dobra w 1872 r. Nowi właściciele, hr. Stanisław Potocki i jego żona Anna z Działyńskich Potocka należeli do grona patriotycznych, świątliwych i gospodarnych rodzin szlacheckich. Podczas wycieczki odbytej 16 sierpnia 1876 r. hrabia Stanisław Potocki natknął się na obfite źródła mineralne w dolinie Taboru. Analiza chemiczna przeprowadzona przez współodkrywcę wód Tytusa Sławika a następnie przez prof. dr Wesselskiego z Wiednia potwierdziła ich właściwości lecznicze. Istniejące tu źródła mineralne rozdzielono według wskazówek dr Bolesława Lutostańskiego, prof. Uniwersytetu Lwowskiego na trzy źródła. Potoccy nadali im nazwy od imion członków rodziny Anny Potockiej – ojca *Tytusa Działyńskiego*, matki, *Celestyny z Zamojskich Działyńskiej* oraz ciotki, *Klaudii Działyńskiej*. Wkrótce wybudowano pierwsze drewniane łaźienki. Oficjalnie uzdrowisko zostało otwarte w 1881 r. Wybudowano w tym czasie m.in. zajazd tzw. „Zielony Domek”, pijalnię wód oraz wiele stylowych drewnianych willi.

Po śmierci Stanisława Potockiego po podziale majątku właścicielem źródła został jego syn Jan Potocki. W 1885 r. zorganizowano pierwszą kolonię leczniczą dla dzieci. W 1887 r. wybudowano okazały budynek „Pawilon nad źródłami”. W 1889 r. powstaje „Dworzec Gościnny” tzw. „Kurhaus” z salą teatralną – koncertową projektu twórcy stylu zakopiańskiego Stanisława Eliasza Radzikowskiego, syna znanego malarza Walerego Eliasza Ra-

dzikowskiego. W 1889 roku bawił w uzdrowisku arcyksiążę austriacki Albrecht, stryj cesarza Franciszka Józefa. Mieszkał w willi „Pod Matką Boską” wybudowaną przez Władysława Zontaka, kustosa Muzeum Dzieduszyckich we Lwowie. W księgi pamiątkowe pensjonatu wpisali się m.in. W. Szajnocha, J. Kasprówic, L. Staff, L. Różycki i K. Szymanowski. Należy wspomnieć że od momentu powstania do II wojny światowej Rymanowski Zdrój gościł również: J. Wiktora, W. Bełzę i S. Wyspiańskiego, K. Przerwę-Tetmajera, K. Makuszyńskiego, J. Meissnera, wdowę po S. Żeromskim Annę i jego córkę Monikę. Na scenie zdrojowego teatru występowali znani artyści polskiej estrady: H. Ordonówna, L. Wyrwicz, Z. Pogorzelska, M. Fogg, A. Didur, A. Fertner oraz chóry Dana i Juranda.

W kolejnych latach powstały kolejne pensjonaty z których część przetrwała do dnia dzisiejszego. Pomimo wielu klęsk jakie przetoczyły się przez okolicę na przełomie XIX i XX wieku (powódź, epidemia cholery, pożar) uzdrowisko rozwijało się bardzo dynamicznie. Na początku XX w. kurort czynny był w sezonie letnim trwającym od 20 maja do 20 września. Ważnym wydarzeniem dla Rymanowa Zdroju było ukończenie i poświęcenie w 1926 r. neogotyckiej kaplicy oraz murowanych łaźienek. Działania wojenne 1914/15 doprowadziły do znacznej dewastacji miejscowości ale odbudowa zniszczeń nastąpiła błyskawicznie. W 1928 powstało sanatorium „Gozdawa”. W 1930 Rymanów Zdrój zostaje zelektryfikowany. W 1934 r. zaczęto w lecznictwie stosować rymanowską borowinę. Przed II wojną światową do uzdrowiska przyjeżdżało 5000 kuracjuszy rocznie. W 1937 r. zarząd uzdrowiska został przejęty przez Ignacego hr. Potockiego, wnuka założycieli uzdrowiska.

Działalność uzdrowiska przerwała okupacja. Wznowiono ją już jednak w 1943 r. Niestety z pożogi wojennej nie ocalał Dworzec Gościnny tzw. „Kurhaus” a także wiele stylowych drewnianych budynków. Po wyzwoleniu uzdrowisko zostało przejęte przez państwo. Wznowiło swoją działalność w latach 1947-48 przyjmując pierwszą kolonię dziecięcą w dawnej „Koloni Lwowskiej” a dorosłych w willi „Teresa” W 1953 r. W zmodernizowanych „Łazienkach” otwarto pierwsze sanatorium dla dzieci.

Kolejne sanatoria utworzono w ocalałych przedwojennych budynkach. W latach 1958-62 wybudowano sanatorium „Polonia”, przebudowane w latach osiemdziesiątych. W latach 1957-63 powstał nowy „Zielony Domek” (kino-kawiarnia). W wyniku readaptacji dawnych „Łazienek” w 1965 r. otwarto sanatorium „Eskulap”, ponownie przebudowane w latach dziewięćdziesiątych. W latach sześćdziesiątych przeprowadzono też wiele prac związanych z zagospodarowaniem parku. Centralnym punktem uzdrowiska stała się drewniana pijalnia wód mineralnych, przypominająca w swym kształcie pierwotny „Pawilon nad Źródłami”. W 1973 r. oddano do użytku sanatorium „Stomil”. W 1984 r. otwarto Dziecięcy Szpital Uzdrowiskowy na 300 łóżek „Zimowit”. W okresie powojennym Rymanów Zdrój stał się drugim co do wielkości w Polsce kurortem dziecięcym (po Kołobrzegu, a przed Rabką).

Po wojnie i w czasach współczesnych znacznie rozbudowano infrastrukturę rekreacyjno – sportową z basenem,

placami zabaw, kortami tenisowymi, ścieżką zdrowia wyciągiem narciarskim, trasami spacerowymi i rowerowymi po okolicy. W latach dziewięćdziesiątych PPU Rymanów Zdrój przekształciło się w „Uzdrowisko Rymanów” SA

Oprócz szpitali dla dorosłych i dzieci i działają również oddziały lecznicze dla matek z dziećmi.

Uzdrowisko obejmuje zakresem swych działań profilaktykę, leczenie i rehabilitację dzieci i dorosłych. Profil leczenia dla dzieci to: schorzenia dróg oddechowych, infekcje górnych i dolnych dróg oddechowych, astma oskrzelowa, choroby o podłożu alergicznym, wady postawy, dysfunkcje stawów biodrowych, stany pourazowe tkanek miękkich kości i stawów, dysfunkcje kończyn górnych i dolnych u pacjentów z mózgowym porażeniem dziecięcym, zespół nerczycowy, zakażenia dróg moczowych, kamica układu moczowego, stany pooperacyjne wad wrodzonych układu moczowego, moczenie nocne. Profil leczenia dla dorosłych: pulmonologia, astma oskrzelowa, przewlekłe zapalenie płuc, zapalenia górnych dróg oddechowych, wczesna rehabilitacja kardiologiczna, choroby układu krążenia. Baza szpitalna i sanatoryjna Rymanowa Zdroju jest w stanie jednorazowo pomieścić ponad 1000 kuracjuszy (dorosłych i dzieci). W uzdrowisku wykonuje się badania diagnostyczne zgodne z profilem leczniczym, oraz realizuje program kuracji balneoklimatycznej w oparciu o zakłady przyrodolecnicze z wyodrębnionymi działami: balneologicznym (inhalacji), hydroterapii, fizjoterapii.

Wśród środków leczniczych stosowanych w Rymanowie Zdroju bardzo ważną rolę odgrywają wody mineralne. Są to wody typu chlorkowo – sodowego, jodkowo – bromkowego (Cl-NA + J + Br) z zawartością dwutlenku węgla. Wypływają one bezpośrednio z piaskowców fliszu karpackiego. Oprócz najbardziej znanych wód jak „Celestynka”, „Tytus” oraz „Klaudia” używa się wód z okolicznych odwiertów. Również na terenie parku zdrojowego znajdują się ujęcia wód mineralnych. Jednym z nich jest „Naftusia” (ok. 100 m. poniżej pawilonu „Anna”).

Trasa przecina ścieżkę zdrowia i nad pawilonem uzdrowskowym „Anna” łagodnie pnie się do góry wśród jodłowo-bukowego drzewostanu.

(0,8 km) Ścieżka osiąga miejsce nad bramą ogrodzenia szpitala „Zimowit”. Dalej prowadzi nad ogrodzeniem, zostawia je po lewej stronie i pnie się łagodnie w górę

(1,3 km) Rozwidlenie ścieżki na grzbiecie. Tutaj od północy dochodzi ścieżka łącznikowa którą można zejść na skraj lasu w okolice centrum handlowego uzdrowska. Ścieżka główna skręca w prawo, wspina się stromo w górę i po kilkudziesięciu metrach wyprowadza pod przekaznik telewizyjny

Od przekaznika ścieżka prowadzi na wschód pnąc się łagodnie w górę bukowo-jodłowym drzewostanem.

Torfowisko

(1,8 km) Stanowisko 2 „Torfowisko”.

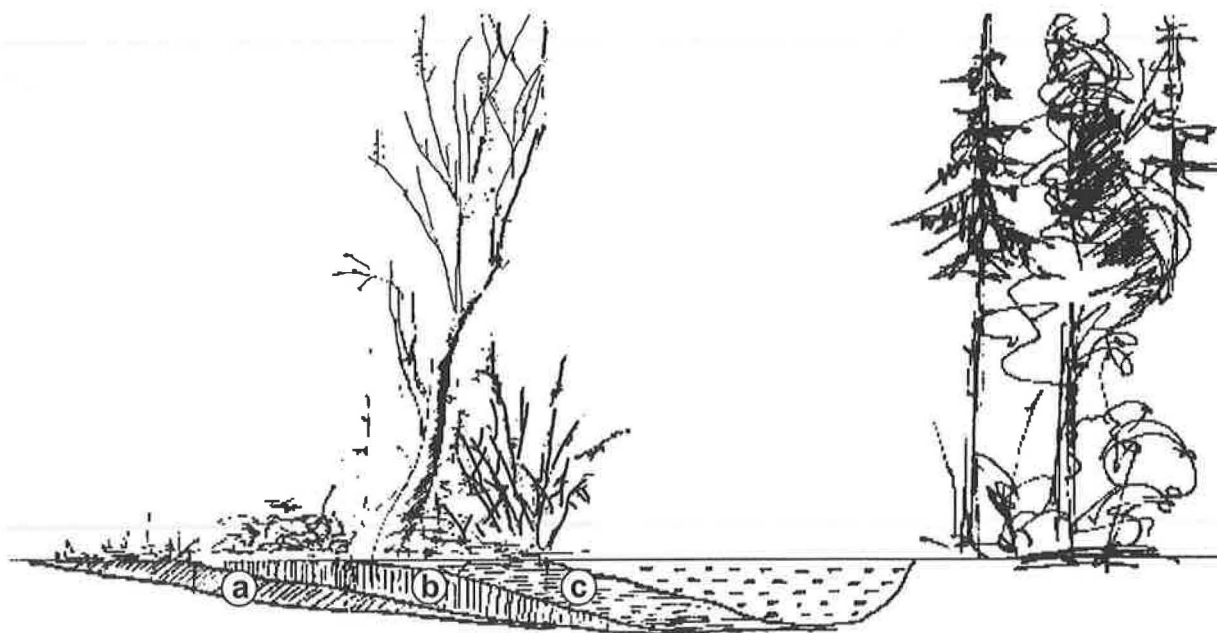
Torfowisko to zbiorowisko roślin łąkowo-bagiennych i błotnych, które wytwarza złożę torfu.

Torfowiska powstają w obniżeniach terenu i na podłożu trudno przepuszczalnym, w klimacie umiarkowanym i chłodnym. Główne rośliny torfotwórcze wykazują nieograniczony wzrost (części starsze stopniowo obumierają i powiększają pokłady torfu). Najważniejszą rolę odgrywają mchy, głównie torfowce oraz turzyce, a w niektórych typach torfowisk również krzewinki i wrzosowate.

Torfowiska traktowano do niedawna jako nieużytki, dziś docenia się ich ważną rolę w retencji wody (zdolność zatrzymywania wody) w zlewni.

Typy torfowisk:

- 1) torfowiska niskie – powstają w dolinach rzek i strumieni, w zasięgu powierzchniowych i wgłębnych ruchów wody
 - a) torfowiska szuwarowe – roślinami tworzącymi są trzciny, sitowie i turzyce
 - b) torfowiska darniowe – roślinami tworzącymi są mchy brunatne i niskie turzyce
- 2) torfowiska wysokie (mszary) – powstają w bezodpływowych zagłębieniach na wododziałach; korzystają jedynie z wód opadowych, tworzą je przede wszystkim mchy – torfowce, wełnianki i krzewinki z rodziny wrzosowatych (np. żurawina, modrzewnica, bagno) oraz rosiczka.

Schemat torfowiska

a) najstarsze pokłady torfu, b) starsza część torfowiska, c) najmłodsza część torfowiska

- 3) torfowiska przejściowe – powstają w warunkach pośrednich lub są krótkotrwałym stadium w sukcesji torfowiska wysokiego; roślinność składa się z mchów torfowców i turzyc darniowych.

Torf to masa organiczno-mineralna powstała w wieloletnim procesie torfienia, czyli biochemicznego przetworzenia obumarłej roślinności torfowiskowej przy nadmiernym uwilgotnieniu i małym dostępie tlenu; powstają wtedy warunki, które powodują zjawisko gromadzenia się węgla i unieruchomienia substancji organicznych w trudno rozkładalnej formie. Stopień i intensywność mikrobiologicznego rozkładu torfu zależy od warunków środowiska (temperatury, dostępu tlenu, chemicznego składu wody) i przede wszystkim od składu gatunkowego roślin torfotwórczych. Na torfowiskach niskich powstaje torf o znacznym stopniu rozkładu, odczynie obojętnym i dużej zawartości składników pokarmowych dla roślin. W torfie torfowisk wysokich jest słabo rozłożona masa roślinna z zachowaną strukturą tkanek (co umożliwia chłonięcie dużych ilości wody), z niewielką ilością substancji pokarmowych i odczynem kwaśnym. Na torfowiskach przejściowych torf ma właściwości pośrednie. Torf stosowany jest na opał, do produkcji nawozów organicznych oraz jako surowiec chemiczny do produkcji farb i węgla aktywowanego. W czasie wojny używany był w zastępstwie materiałów opatrunkowych na rany, a drobno rozkruszony przy wyrobie prochu strzelniczego. Nie odwodniony torf (borowina) ma zastosowanie w lecznictwie – kąpiele, okłady. Borowina w okolicy Rymanowa Zdroju była pozyskiwana w miejscu znajdującym się na północ od polany Ho-

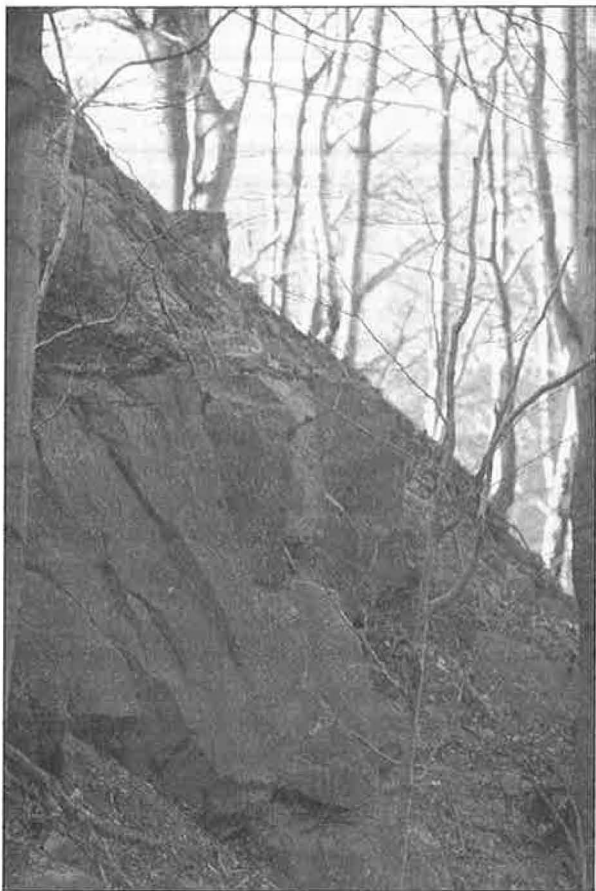
rodziska oraz na stokach Kopca w pobliżu polany Stajnińska (na której obecnie usytuowana jest Leśna Klasa Dydaktyczna).

Ścieżka prowadzi teraz stromo pod górę i po kilku minutach osiągamy niszę pod dawnym kamieniołomem pod widocznym z tego miejsca urwiskiem nad którym w dawnych czasach wznosił się obronny zamek. Ścieżka pnie się teraz skrajem urwiska i po kilku minutach osiąga szczyt Zamczysk.

(2,2 km) Stanowisko 3 „Zamczyska”.

Grodzisko – zamczysko położone jest na szczycie wzgórza Zamczyska (568). Zapewne informacja o zamku Szymona Starowolskiego w *Opisie Królestwa Polskiego za czasów Zygmunta III* dotyczy tego miejsca: „Rymanów, Dynów y Leszko swoje mają zamki”. W 1994 roku dokonano weryfikacji tego obiektu w ramach ogólnopolskiej akcji „Archeologiczne Zdjęcie Polski”. Na kulminacji góry od strony północno – wschodniej stwierdzono dobrze zachowany wał kamienny – ziemny o szerokości 3,5 do 5 metrów i wysokości dochodzącej do 1,5 metra, wał zachował się również od strony południowo-wschodniej.

O wałach tych wspominał pod koniec XIX w. Stanisław Eliasz Radzikowski. Od strony zachodniej obiekt ograniczony jest naturalnym, bardzo stromym i wysokim urwiskiem, wzmacniającym jego walory obronne. Ze względu na dużą wartość poznawczą obiekt został objęty ochroną konserwatorską.

Urwisko pod Zamkową

Ścieżka prowadzi nas do zachowanych fragmentów zamku, wału kamiennoziemnego, następnie przekracza go, i doprowadza do miejsca rozgałęzienia ścieżki.

(2,4 km) Rozgałęzienie ścieżki. W lewo odchodzi łącznikowy fragment ścieżki który doprowadza do kolejnego stanowiska.

(2,5 km) **Stanowisko 4 „Mrowiska”.**

Mrowisko

Mrowiska składają się z części podziemnej, sięgającej niekiedy do głębokości 2 m., i nadziemnej – w kształcie kopca z igliwia, gałązek, ziaren piasku i kawałków żywicy. Mrówki budują gniazda zwykle na obrzeżach drzewostanów, w miejscach nasłonecznionych, przynajmniej przez kilka godzin w ciągu dnia. Mrówki są wykorzystywane w kompleksowej metodzie ochrony lasu, w ramach której tworzy się sztuczne odkłady gniazd. Spośród znanych na świecie ok. 6000 gatunków mrówek w Polsce występuje około 80. Większość gatunków żyje w społecznościach. Najczęściej spotykane w lasach mrówki należą do rodziny *Myrmicinae* z rodzajów gładyszek, wścieklica, murawka i wysmuklica, oraz *Componotinae* z rodzajów hurtnica, gmachówka i mrówka *Formica*. Około 40% pokarmu mrówek stanowi pokarm zwierzęcy, głównie owady, szczególnie te występujące licznie. Duże znaczenie dla biocenozy leśnej ma współżycie mrówek z mszycami. Mrówki żywią się ich słodkimi wydzielinami tzw. spadzią (która jest też pokarmem pszczoł). Ze względu na korzyści, jakie dają lasom, mrówki zostały objęte ochroną, a niszczenie mrowisk jest karalne. Dodatkowe informacje o mrowiskach znajdują się na tablicy w Leśnej Klasie Dydaktycznej.

Dalej ścieżka wyprowadza na skraj lasu i osiąga miejsce z rozległą panoramą.

(2,8 km) **Stanowisko 5**
„Wierchowa – punkt widokowy”.

Z punktu tego otwiera się szeroka panorama na Doły Jasielsko – Sanockie, Pogórze Strzyżowsko – Dynowskie oraz fragment Gór Słonnych nad Sanokiem. Zasięg panoramy zależy jest od warunków pogodowych.

Wracamy do miejsca rozgałęzienia ścieżki, dalej znaki prowadzą na południowy-wschód.

(3,2 km) **Stanowisko 6 „Paprocie”.**

Paprocie łącznie z widłakowymi i skrzypowymi należą do gromady Paprotników.

Początków historycznego rozwoju paprotników należy szukać w odległych epokach geologicznych. Najstarszymi znanymi nauce przedstawicielami tej gromady są psylofity – rośliny lądowe, których pierwsze ślady występowania stwierdzono w pokładach sprzed około 20-30 milionów lat. Najbujniejszy okres rozwoju paprotników przypadł na karbon, kiedy miały formę drzewiastą i osiągnęły rozmiary potężnych drzew. Na bagnistych terenach rośliny te były panującymi składnikami ówczesnych formacji leśnych. Po zmianie warunków ekologicznych na kuli ziemskiej, prowadzących do wyschnięcia bagien i rozlewisk, prawie doszczętnie wymarły formy drzewiaste paprotników. Dziś formy te spotyka się tylko we florze niektórych obszarów podzwrotnikowych. W naszej strefie klimatycznej żyją jedynie formy zielne.

4 km KOPA (640)

3 km GLORIETKA (573)

2,5 km MOGIŁA (606)

4 km SUCHA GÓRA (611)

1 km RYMANÓW ZDRÓJ

2,5 km GRANICZNA GÓRA (471)

49 km LIWOCZ (562)

3 km LAS BURDYŃCE

8 km IWONICZ

1,5 km POSADA GÓRNA

45 km CHEŁM (528)

16 km KROSNO

3 km KALWARIA (415)

23 km GÓRA KRÓLEWSKA

22 km ZAMEK "KAMIEŃC"

23 km SUCHA GÓRA (585)

3 km RYMANÓW

5,5 km BESKA GÓRA (404)

14 km BUKOWSKIE GÓRY

2,5 km BARTOSZÓW

6 km BESKA BU CZYNA

6 km MYMOŃ - JAR WISŁOKA

21 km WROCZEŃ (497)

6 km LAS MYMOŃSKI

5 km SIENIAWA - ZAPORA WODNA

23 km KOPACZ (536)

8 km CARYŃSKA (454)

30 km GÓRY SŁONNE

9 km PATRIA (476)

1 km ŁYSA GÓRKA (528)

2 km KOPIEC (631)

PANORAMA Z WIERCHOWEJ
fot. J. Tomkiewicz; oprac. graf. W. Żukowski

Wśród żyjących obecnie paproci obserwujemy znacznie większe bogactwo form niż wśród skrzypów i widłaków. Paprocie rosną najczęściej w cienistych lasach, rzadziej na mokrych łąkach. W cyklu rozwojowym paproci, podobnie jak w rozwoju widłaków i skrzypów, zaznacza się wyraźna przewaga pokolenia bezpłciowego nad pokoleniem płciowym.

Sporofit jest rośliną okazałą, wykazującą wysoki stopień ukształtowania organów wegetatywnych: korzenia, łodygi, liści. U paproci zarodnie powstają na liściach. Tworzą się one na wszystkich liściach lub tylko na niektórych (wtedy liście zarodnionośne różnią się postacią od płonnych liści asymilacyjnych).

Paprocie osiągnęły wyższy stopień rozwoju niż mchy i lepiej przystosowały się do życia na lądzie. Stało się to przede wszystkim dlatego, że sporofit paproci żyje jako samodzielna roślina, która dzięki korzeniom uniezależnia się od środowiska wodnego.

Ścisłej ochronie gatunkowej podlegają: długosz królewski, pióropusznik strusi, podrzeń żebrowiec, jęczyznik zwyczajny, salwinia pływająca. Ochronie częściowej podlega paprotka zwyczajna.

Ścieżka sprowadza nas południowo-wschodnim zboczem Zamczysk, skręca w prawo i osiąga kolejny punkt.

(3,3 km) Stanowisko 7 „Ochrona lasu”.

Ochrona lasu

W ochronie lasu istotną rolę odgrywa zabezpieczenie lasu przed zniszczeniem przez czynniki abiotyczne (pożary leśne, przemysłowe zanieczyszczenia powietrza) czy też czynniki klimatyczne (huragany, okiść, mróz, wysokie temperatury, grad, nadmiar wilgoci lub jej brak), a także przed nadmiernym użytkowaniem ściółki, brakiem lub nadmiarem poszczególnych składników substancji pokarmowych w glebie itp. Przyczyną powstawania chorób drzew i drzewostanów są różne czynniki patogenne, jak np: wirusy, bakterie, wyższe rośliny pasożytnicze, przyczyniające się do silnego osłabienia drzew i ich zamierania na rozległych niekiedy powierzchniach. Spośród szkodników największe znaczenie mają owady, zwłaszcza wykazujące tendencję do masowego występowania. W zależności od charakteru wyrządzanych szkód i miejsc żerowania, owady tworzą grupy szkodników: glebowych, upraw i młodników, oraz technicznych drewna i nasion. Znacznie mniejsze szkody, zwykle o lokalnym znaczeniu, wyrządzają pozostałe zwierzęta, np. ptaki i ssaki.

Ochrona upraw przed zwierzyną polega na ich ogrodzeniu albo na stosowaniu środków odstraszających zwierzynę. Najlepszą ochronę stanowi ogrodzenie z siatki metalowej, którego wysokość zależy od rodzaju szkodnika (przed jeleniem chroni płot o wysokości 2 m., a przed sarną – 1,5 m.). Ogrodzenie musi chronić uprawę przynajmniej do osiągnięcia przez drzewka wysokości uniemożliwiającej zgryzanie pędu szczytowego. Pojedyncze drzewka chroni się przed zgryzaniem wtedy, gdy zagrożony gatunek drzewa występuje w formie kęp lub pojedynczo, a ogrodzenie całej powierzchni jest nieekonomiczne. Stosuje się smary i ciecze odrażające, różne typy kolczatek z różnych materiałów umieszczanych na pędzie szczytowym.

Ścieżka stromo sprowadza w boczną dolinę Czarnego Potoku, przekracza strumyk płynący z przełęczy pomiędzy Zamczyskami i Kopcem i po kilkuset metrach trawersowania Kopca osiąga kolejny punkt.

(3,9 km) Stanowisko 8 „Kopalnia”.

Od wieków znane były wycieki czarnego płynu na powierzchnię ziemi który nazwany został później ropą naftową. Jednym z takich miejsc był las koło Bóbrki. Okoliczna ludność używała ropę naftową jako lek na różne choroby ludzi i zwierząt oraz jako smar do osi pojazdów konnych.

W Beskidzie Niskim występują złoża ropy naftowej i gazu ziemnego. Roponośnością odznaczają się szczególnie piaskowce ciężkowickie, po części także piaskowce krośnieńskie. Złoża ropy na obszarze Beskidu Niskiego są prawie w 95% wyeksploatowane.

Górnictwo naftowe w naszym kraju zapoczątkowane zostało w połowie XIX w. drążeniem studni kopanych i czerpaniem ropy kubłami przy użyciu kołowrotów i drewnianych żurawi (pozostałości kopanek zachowały się w Głębokiem, w miejscowości na wschód od Ryma-

Kiwon

nowa Zdroju. Ropę czerpano też z kopanek w Rudawce). W związku z poszukiwaniem większych i zasobniejszych pokładów ropy a później i gazu, wprowadzano coraz nowocześniejsze metody poszukiwawcze. Przykładem takiego urządzenia jest kiwon pompowy, ustawiony w dolinie Czarnego Potoku opodal Leśnej Klasy Dydaktycznej (przywieziony jako eksponat z demontowanych urządzeń

kopalni w Klimkówce). W 1853 r. Ignacy Łukasiewicz wraz z Janem Zehem wydestylował z ropy frakcje nadającą się do bezpiecznego i bezwonnego spalania w lampie naftowej. Dynamiczny wzrost zapotrzebowania na naftę i inne produkty ropopochodne spowodował zwiększenie poszukiwań oraz wydobywanie i przeróbkę ropy. W pobliżu eksploatowanych złóż ropy powstały z inicjatywy Ignacego Łukasiewicza destylarnie ropy.

W sąsiadującej z Rymanowem Zdrojem Klimkówce w 1888 r. angielski przedsiębiorca Henry Mac Garvey (akcjonariusz kopalni Bóbrka od 1893 r., założyciel fabryki maszyn i narzędzi wiertniczych w Glinniku Mariampolskim w 1883 r.), założył dwanaście szybów wydobywczych. W 1912 w rejonie Suchej Góry i Mogiły rozpoczęto poszukiwania na wielką skalę, które przyniosły odkrycie na głębokości 490 m. pokładów ropy o wydajności 10 t. na dobę. Prawdopodobnie w tym samym czasie pod górą Kopiec zainstalowano szyby wiertnicze (jeden w dolinie Czarnego Potoku za Polaną Horodziska, drugi na południowo-zachodnim stoku Kopca) a na małym grzbiecie opadającym w dolinę Czarnego Potoku wybudowano mały budynek kopalnictwa nazywany „Białym domkiem”. Droga do niego od strony Rymanowa Zdroju budowana była w okresie I wojny światowej. Właściciel uzdrowiska, hrabia Jan Potocki, sprzeciwiał się rozbudowie kopalni twierdząc, że zagraża to egzystencji zdrojowych wód mineralnych. Wkrótce wydobywanie ropy zaprzestano, a urządzenia wiertnicze zdemontowano. Z okresem poszukiwań ropy naftowej w okolicy Rymanowa ma związek nieistniejąca już dziś w uzdrowisku willa „Nagłowice”. Właścicielem jej był Stanisław Rey (potomek Mikołaja Reja

Rymanów Zdrój, jesień w zdrojowym parku, fot. W. Czado

Fragment ścieżki - starodrzew bukowy pod kopcem

z Nagłowic, który w tych okolicach poszukiwał ropy naftowej i poznał tutaj swoją późniejszą żonę Cecylię Potocką, siostrę Jana Potockiego).

Ścieżka wyprowadza na boczny grzbiet Kopca. Miejsce to nazywane jest „Białym domkiem” od nazwy wspomnianego budynku, który stał tutaj w czasach działania kopalni. Po przekroczeniu grzbietu ścieżka prowadzi łagodnie w dół na południowy-wschód, łączy się ze ścieżką rowerową i doprowadza do kolejnego stanowiska.

(4,6 km) Stanowisko 9 „Pomniki przyrody” – „Daglezja”

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiętkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów. Są to w szczególności sędziwe i okazałych rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyiska, skałki, jary, głazy narzutowe, jaskinie.

W Polsce jest zarejestrowanych (wg. stanu na koniec 1994 r.) 23 529 pomników przyrody, w tym:

pojedyncze drzewa	17 210 sztuk,
grupy drzew	3 936 sztuk,
głazy narzutowe	1 003 sztuk,
skałki, grotty, jaskinie	800 sztuk,
aleje	580

Najwięcej jest wśród nich obiektów żywych: pojedynczych drzew, grup drzew i alei. Większość drzew pomnikowych rośnie na terenach osiedlowych: w parkach, przy drogach i ulicach, przy ogrodach i dworach, czasem wśród pól i łąk.

Na liście pomnikowych drzew są prawie wszystkie rodzime gatunki – od cisa i jałowca poczynając po czeremchę, dziką jabłoń i gruszę, wiąz, klony, jesion, sosnę, jodłę, świerk i wiele innych.

Głazy narzutowe są dokumentem potęgi lodowców i siły procesów rzeźbotwórczych. Za pomniki uznawane są największe z nich, od dawna znane ludziom i otoczone legendą. Głazów tych nie należy poruszać ani przemieszczać, bowiem dokumentem naukowym jest nie tylko gład i rodzaj skały, ale także jego położenie, zorientowanie, występujące na nim rysy i wygłady, a także porastające go mchy i porosty.

Daglezja w dolinie Czarnego Potoku

Najstarsze drzewa rosnące w Polsce			
Nazwa gatunku	Gdzie rośnie	Wiek	Inne informacje
Cis pospolity	Henryków Lubelski Bystrzyca Henryków Mogilno	1 262 794 732 565	Obwód 500 cm
Dąb szypułkowy	Piotrowice Kadyny Bartków Rogalin Marianowo	739 696 666 621 602	Obwód 1 020 cm Obwód 1 002 cm Zwany Bartkiem
Dąb bezszypułkowy	Woliński Park Narodowy Turawa	463 369	Wysokość 18,5 m Obwód 686 cm Wysokość 25m Obwód 552 cm
Dąb omszony	Bielinek	209	Wysokość 13,5 m Obwód 190 cm
Lipa drobnolistna	Cielętniki Proślice	517 446	Obwód 992 cm Obwód 750 cm
Lipa szerokolistna	Czarny Potok	480	Obwód 851 cm
Wiąz szypułkowy	Komorów Księżpol	445 308	Wysokość 28m Obwód 957 cm Wysokość 28 m Obwód 632 cm
Wiąz górski	Poręba Wielka	251	Wysokość 36 m Obwód 521 cm
Wiąz polny	Lubno	231	Wysokość 28,5m Obwód 585 cm
Jesion wyniosły	Motarzyno	414	Wysokość 29 m, Obwód 751 cm
Klon jawor	Tatrzański Park Narodowy	364	Wysokość 20m, Obwód 493 cm
Topola biała	Leszno Puławy-Kazimierz Dolny	302 254	Obwód 969 cm Obwód 810 cm
Buk pospolity	Jaworzyna Leśnictwo Wanda	198 297	Wysokość 39m Obwód 418 cm Obwód 630 cm

Stare drzewa są żywymi, choć niemymi świadkami naszych dziejów. Komu szumiały, kto siadał w cieniu ich rozłożystych koron? Te drzewa nie tylko pobudzają naszą wyobraźnię o tym co było, ale są również niezbędne w prawidłowym rozwoju lasów, w ochronie różnorodności biologicznej. Im starsze jest drzewo, tym więcej gatunków roślin, zwierząt i mikroorganizmów znajduje w nim pokarm i schronienie. Są nimi duże ptaki drapieżne, ptaki dziuplaki, niektóre nietoperze, gryzonie, wiele owadów i grzybów.

Daglezja zwana inaczej Jedlicą, gatunek z rodziny sosnowate, jeden z nielicznych gatunków drzew leśnych, które z uzasadnieniem wprowadzać można do uprawy w Europie, pochodzi z Ameryki Północnej. Wytworzyła liczne ekotypy (rasy klimatyczne). Najważniejszymi z nich są: Jedlica zielona, Jedlica modra, Jedlica szarozielona. W Polsce do hodowli w końcu XIX w. wprowadzono Jedlicę zieloną, której drzewostany zachowały się do dzisiaj w Wielkopolsce, na Pomorzu, i Śląsku. Młody okaz Daglezji rośnie również na terenie Leśnej Klasy Dydaktycznej.

Po około 150 m. ścieżka przekracza Czarny potok, mija skład drewna i dochodzi do kolejnego punktu.

(4,9 km) Stanowisko 10 „Karmisko dla zwierzyny leśnej”.

Duże ssaki występujące w lesie to przeważnie roślinożercy. Zjadają one w dużych ilościach roślinność tra-

Karmisko

wiają, zioła, krzewinki, pędy i liście krzewów oraz owoce i korę drzew leśnych.

W okresie zimowym naturalna baza pokarmowa dla zwierzyny ulega znacznemu zmniejszeniu w stosunku do okresu wegetacji roślin. Najsilniej zwierzyna odczuwa brak pożywienia w czasie długiego zalegania wysokich śniegów, przy dużych wahaniami temperatury powodujących tworzenie się skorupy lodowej na śniegu.

Dostępne w tym okresie pożywienie (suche trawy, pędy drzew i krzewów), jest ubogie w składniki odżywcze i w pełni nie pokrywa zapotrzebowania organizmu zwierząt roślinożernych.

Dokarmianie zwierzyny karmą przygotowaną przez człowieka ma na celu uzupełnienie niedostatku naturalnego pożywienia i pomoc zwierzynie w przetrwanie zimy w dobrej kondycji. Karmę stanowi siano, liściarka, nasiona zbóż, owoce drzew, rośliny okopowe (ziemniaki, buraki, marchew), sól mineralna. Karma wykładana jest w miejscach zwanych karmiskiem, do paśników, karmników, lizawek lub jako podsyp.

Zapotrzebowanie w okresie zimy na karmę wynosi:
 dla jelenia 25 kg owsa i 60 kg siana,
 samy 5 kg owsa i 12 kg siana,
 dzika 25 kg owsa i 50 kg ziemniaków

Karmiska lokalizowane są w rzadkich drągowinach lub na polanach, jednak w pobliżu gąszczu, aby w razie niebezpieczeństwa zwierzęta mogły się szybko ukryć oraz w pobliżu wodopoju. Przy karmisku dla zapewnienia spokoju żerującej zwierzynie nie należy hałasować, płoszyć zwierząt.

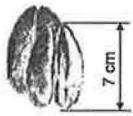
Stan zwierzyny leśnej w Nadleśnictwie Rymanów wynosi około:

Jelenie	617 szt.
Samy	1 058 szt.
Dziki	115 szt.
Wilki	33 szt.
Rysie	20 szt.
Lisy	214 szt.
Zające	419 szt.
Borsuki	36 szt.
Kuny leśne	106 szt.
Niedźwiedzie	1 szt.
Wydry	29 szt.
Żbiki	9 szt.
Bażanty	40 szt.
Kuropatwy	213 szt.
Jarząbki	152 szt.
Słonki	81 szt.

Wędrując po lesie bystry obserwator dostrzeże liczne gatunki zwierzyny leśnej lub znaki jej obecności w postaci tropów.

Ścieżka prowadzi wygodną drogą w dół doliny Czarnego Potoku i osiąga kolejne stanowisko oraz Leśną Klasę Dydaktyczną.

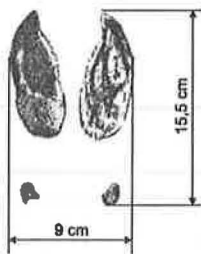
Jeleń szlachetny (Cervus elaphus)

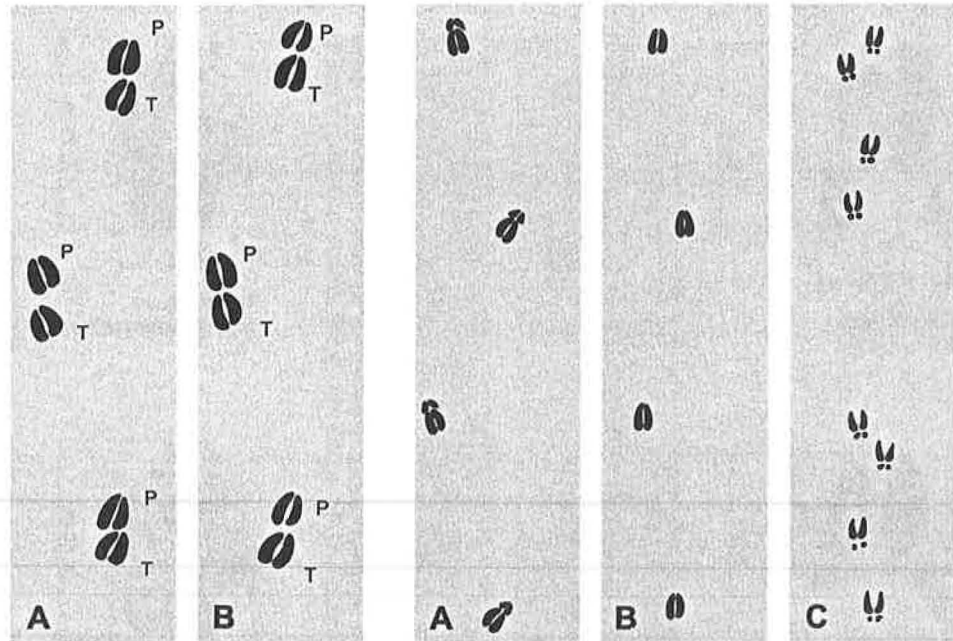
Odcisk pary prawych rąc starej łani

Odcisk prawej przedniej rący kapitałnego byka

Odcisk gonny lewej przedniej rący byka

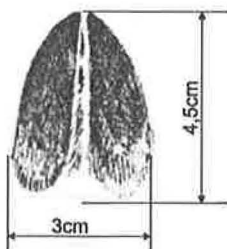
Trop jelenia:
A - niedostęp; B - przystęp;
p-odcisk rąc przednich,
t-odcisk rąc tylnych

Schemat tropów jelenich:
A - byka w stępie, B - łani w stępie, C - w galopie

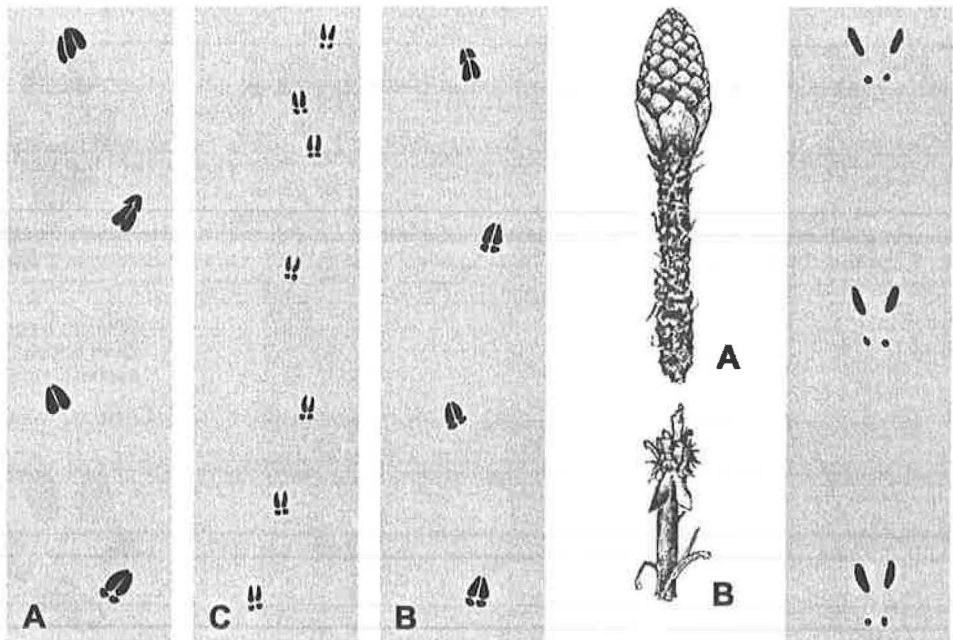
Sarna (Carpelous carpelous)

Odcisk gonny sarny

Odcisk lewej przedniej rący kozła

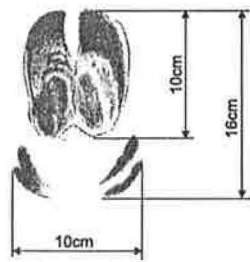
Schemat tropów sarnich:
A - kozła w stępie
B - kozy w stępie
C - trop gonny sarny

Szyszki ogryzione przez wiewiórkę:
A - świerkowa,
B - sosnowa

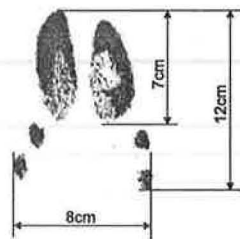
Schemat tropu wiewiórki

TROPY ZWIERZĄT II

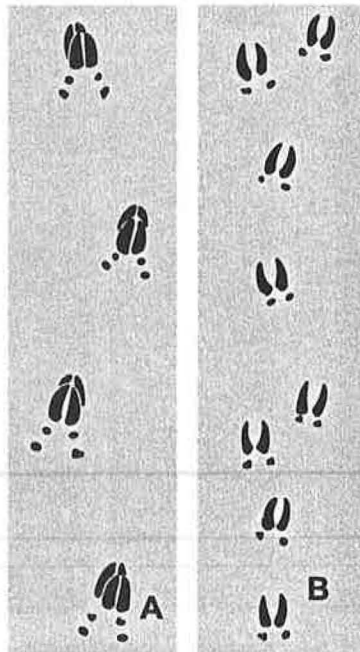
Dzik (Sus scrofa)

Odcisk racic starej lochy

Odcisk racic warchlaka (lewa kończyna)

Schemat tropów dzicznych:
A - lochy w stępie,
B - gonny przelatka

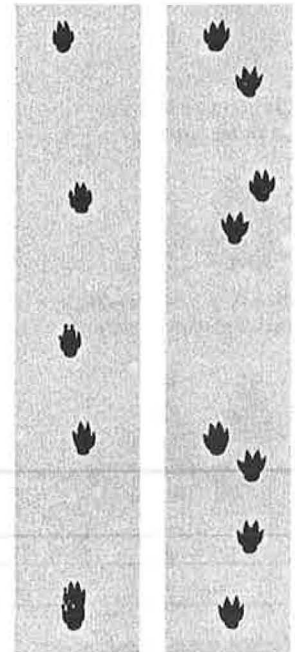
Wilk (Canis lupus)

Odcisk lewej przedniej łapy wilka

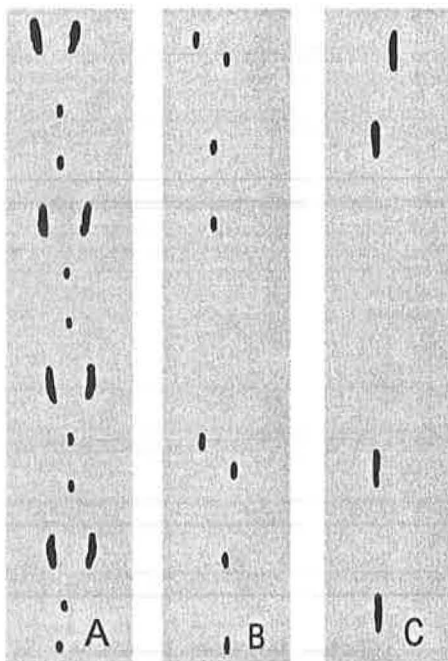

Odcisk prawej tylnej łapy wilka

Schemat tropów wilczych:
A - kłus
B - galop

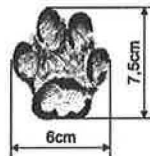
Zając szarak (Lepus europaeus)

Schemat tropów zająca
A - kicającego
B - w biegu
C - w galopie

KOTY

Ryś (Lynx lynx)

Odcisk prawej tylnej łapy rysia

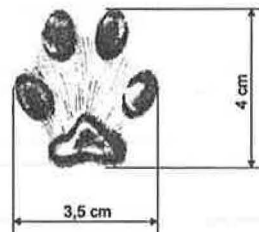

Schemat tropu rysia w kłusie

Żbik (Felis silvestris)

W tropie biegnącego żbika odcisk łapy tylnej zachodzi na odcisk przedniej

Odcisk prawej tylnej łapy żbika

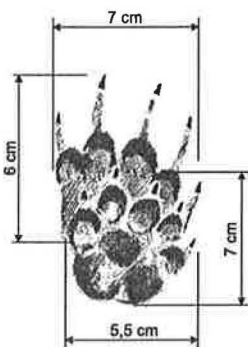

Schemat tropu żbika

ŁASICOWATE

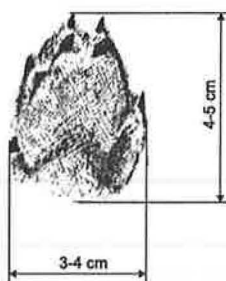
Borsuk
(*meles meles*)

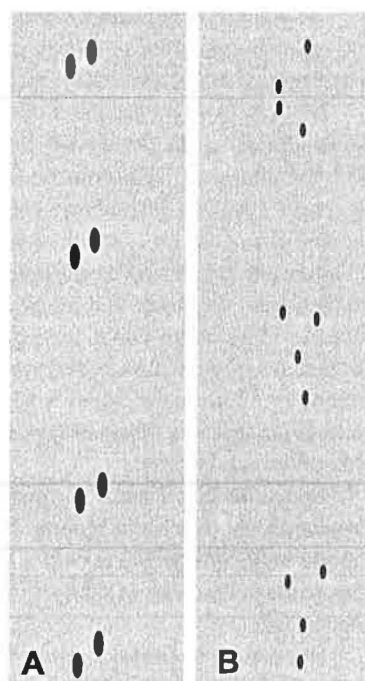
Odciski lewych łap borsuka:
tylnej zachodzi na odcisk
przedniej

Schemat tropów
borsuka w stępie

Kuna
(*martes foina*)

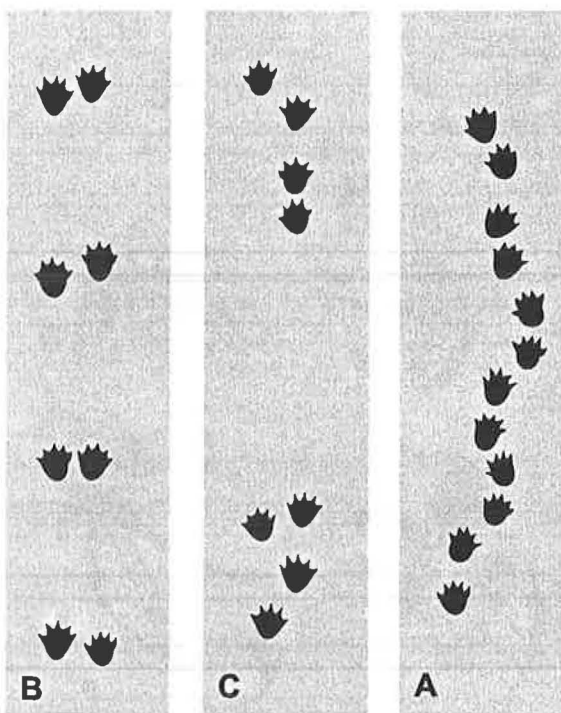

Odcisk prawej przedniej
łapki kuny leśnej

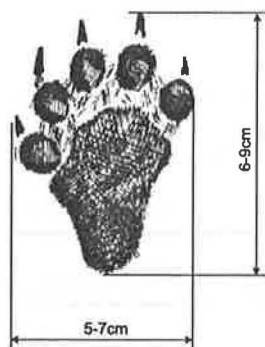

Schemat tropów kuny:
A - w susach,
B - w galopie

WYDRA (*utra lutra*)

Schemat tropów wydry:
A - w kroku,
B - w susach,
C - w galopie

Odcisk prawej
tylnej łapy wydry

(5,4 km) Stanowisko 11 „Skrzypy”.

Skrzypowe łącznie z widłakowymi i paprociami należą do gromady Paprotników.

We współczesnej florze występuje tylko jeden rząd-skrzypowce, do którego należy rodzina skrzypowatych reprezentowana przez rodzaj „skrzyp”.

Nazwa „skrzyp” pochodzi od tego, iż rośliny te przy ścisaniu skrzypią (błony ich komórek przesycone są krzemionką, przy ścisaniu wydają charakterystyczny dźwięk). Skrzypy odznaczają się piętrowym rozczłonkowaniem pędu. Łodyga ich składa się z wydłużonych członów, zwanych międzywęzłami, łączących się ze sobą skróconymi węzłami. Z węzłów wyrastają liczne pędy boczne i łuskowate liście, a na pędach podziemnych – korzenie i bulwki. Liście skrzypu ze względu na małe rozmiary, biorą mały udział w asymilacji. Funkcje asymilacyjne pełnią zielone łodygi, a zwłaszcza ich obfite rozgałęzienia boczne.

Sporofite (liście zarodnikonośne) są zupełnie inaczej wykształcone niż liście płonne. Mają postać tarczki, u spodu których wyrasta po kilka workowatych zarodni. Sporofite zebrane są na szczycie łodygi w kłos podobny do szyszki.

Skrzypy przechodzą przemianę pokoleń, przy czym w ich cyklu życiowym, tak jak u paproci, dominuje sporofit, a gametofit występuje w postaci przedrośla. Sporofilowa roślina wytwarza zarodniki. Z zarodników rozwijają się rozdzielnopłciowe przedrośla żeńskie z rodniami i męskie z plemniami. Plemniki są orzęsione, a proces zapłodnienia – tak jak u paproci – może odbywać się tylko w obecności wody. Niektóre gatunki skrzypów, jak skrzyp polny, łąkowy i leśny, mają znaczenie lecznicze. Skrzyp olbrzymi podlega ścisłej ochronie.

(5,4 km) Leśna Klasa Dydaktyczna

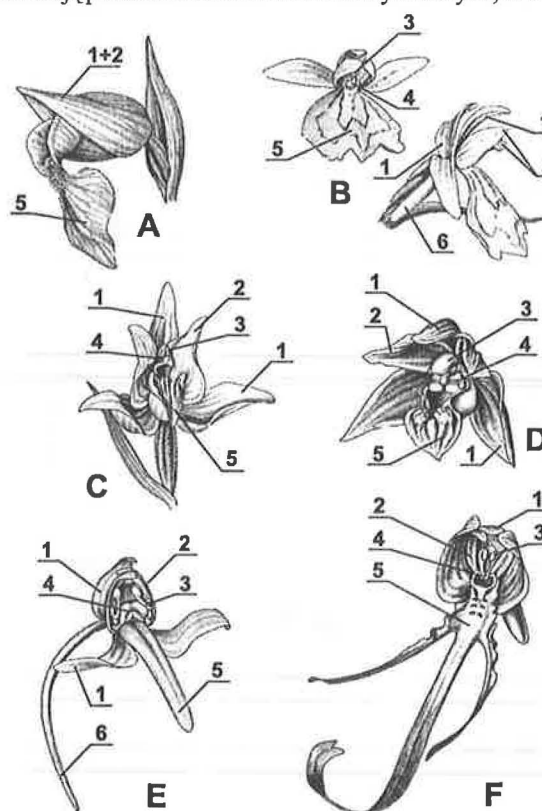
Leśna Klasa Dydaktyczna usytuowana jest na polanie Stajniska, na której na przełomie XIX i XX w. stały zabudowania małego folwarku, o którym wspomina w swych pamiętnikach Anna Potocka założycielka uzdrowiska. Na łące zostały oznaczone tabliczkami rośliny, których część została sztucznie nasadzona. Duże tablice wzbogacone o treść graficzną zawierają informacje związane z gospodarką leśną oraz z ochroną przyrody. Co roku klasa wzbogaca się o nowe treści edukacyjne. Na polanie znajduje się wydzielone miejsce na odpoczynek.

W dalszym ciągu ścieżka podąża w dół doliny Czarnego Potoku, po prawej widzimy miejsce dawnego pozyskania borowiny, obecnie porośnięte Skrzypem. Na początku polany Horodziska jest kapliczka św. Huberta, skład drewna oraz odwiert wody mineralnej. Ścieżka prowadzi skrajem polany tuż nad potokiem.

(5,7 km) Stanowisko 12 „Horodziska”.

Na okolicznych łąkach często możemy natknąć się na Storzycyki.

Storzycyki już od dawna pobudzają fantazję ludzi, o czym świadczą chociażby dość często nadawane im osobliwe nazwy, takie jak obuwik, storczyk męski, storczyk samicy, ciemnogłów, buławik. Jeszcze bardziej osobliwe bywają nazwy ludowe. Dawniej kształt bulw nasuwał przypuszczenie, że storczyki działają pobudzająco na popęd płciowy i dlatego często je wykopywano. Mimo, że u nas wszystkie gatunki z rodziny storczykowatych są ściśle chronione, zmniejsza się ich występowanie. Biotopy storczykowatych są niemal wszędzie zagrożone, ponieważ torfowiska i wilgotne łąki się osusza, użytki zielone zbyt intensywnie nawozi, a pól suche darnie zalesia świerkami lub sosnami. Wiele gatunków występuje już tylko w nielicznych stanowiskach. Z drugiej strony prawdą jest, że wielu innym gatunkom dopiero gospodarka człowieka umożliwiła rozprzestrzenienie się na nasze regiony. Dotyczy to zwłaszcza storczykowatych lubiących pól suche darnie; ubogi typ łąk, które powstały na skutek wypasu zwierząt gospodarskich na niegdyś porośniętych drzewami, wapiennych zboczach. Od czasu, kiedy bydło trzyma się w oborach lub wypasa na nawożonych pastwiskach, a stad owiec prawie się już nie widuje, przyroda na nowo opanowuje ten biotop. Obszary te coraz bardziej zarastają krzewami. Jeżeli pól suche darnie mają pozostać schronieniem storczykowatych, to musi-

Części kwiatu storczykowatych

A) serapias, B) storczyk (*dactylorhiza*), C) buławik (*cephalanthera*), D) kruszczyk (*epipactis*), E) podkolan (*platanthera*), F) himantoglossum
1. działki kielicha, 2. płatki korony, 3. pręcik, 4. znamię, 5. warzka, 6. ostroga

my je w regularnych odstępach czasu kosić, aby usunąć rzucające zbyt dużo cienia krzewy.

Największą atrakcją tego miejsca są kwitnące jesienią kwiaty Zimowita jesiennego mylonego często z krokusem.

Zimowit jesienny Jest to roślina podlegająca ścisłej ochronie gatunkowej.

Kwiat uważany bardzo często, ale najzupełniej mylnie, za kwitnący krokus. Trzeba pamiętać, że nasze krajowe krokusy kwitną tylko na wiosnę, a różnią się od zimowitów wyraźnie fioletową barwą kwiatów (zimowity są białoróżowe), znacznie niższym wzrostem, buławkowatymi jasnoróżowymi znamionami u zimowita, podczas gdy krokus ma postrzępione i pomarańczowe, tym wreszcie, że krokus ma zawsze zaczątki zielonych listków wyrastające z gruntu, podczas gdy zimowit nie posiada ani śladu liści, bo wyrastają one z ziemi dopiero wiosną. Zimowit zakwitający czasem już w końcu sierpnia lub we wrześniu rośnie przede wszystkim w okolicach podgórskich, u podnóża Karpat i Sudetów, na Dolnym Śląsku i Wyżynie Małopolskiej oraz znacznie rzadziej – rozproszony na niżu. Występuje zwykle mniej lub więcej gromadnie na łąkach. Bardzo długa kremowa rurka okwiatu zagłębiona jest w ziemi na dobre kilka cm. a nad ziemią dochodzi wraz z okwiatem do 20 cm. Okwiat składa się z 6 podłużnie eliptycznych białoróżowych działek. Pręcików jest sześć: trzy dłuższe zewnętrzne i trzy krótsze wewnętrzne, przyrośnięte do gardzieli. Słupki posiada zalążnię tkwiącą w ziemi, od niej zaś odchodzą trzy bardzo długie szyjki, zakończone buławkowatymi, różowawymi znamionami. Długość szyjek bywa bardzo różna. Niekiedy są dłuższe od wszystkich sześciu pręcików, czasem znów od nich krótsze albo równe. Szyjki te różnią się między sobą, bo bywają jednakowej albo różnej długości. Zimowita zapylają pszczoły, trzmiele, motyle, muchy, a niekiedy nawet ślimaki. Po zapyleniu kwiaty więdną, owoce zaś wraz z nasionami rozwijają się pod ziemią w okresie zimowym (podobnie jak na wiosnę u krokusa). Dopiero późną wiosną wychodzą z ziemi na grubej, obłej łodydze 3 lub 4 liście całobrzegie, podłużnie lancetowate, ok. 3 cm szerokie, ok. 20-25 cm długie, skupione bardzo blisko siebie i obejmujące łodygę zrosniętymi pochwami. W kącie najwyższego liścia mieści się na krótkim trzonku owoc – torebka, dojrzewająca pod koniec lipca i pękająca na 3 części, a z niej wysypują się okrągławe, brązowe nasiona.

Ścieżka łączy się ze ścieżką zdrowia, przekracza Czarny Potok, wspina się stromo w górę, następnie wygodną drogą osiąga Wilczą Polanę. Wraz ze ścieżką zdrowia prowadzi do kolejnego punktu.

(6,3km) Stanowisko 13 „Środowisko łąkowe”.

Dziko rosące gatunki roślin nie żyją w przyrodzie oddzielnie, lecz tworzą różnogatunkowe skupienia noszące nazwę zbiorowisk roślinnych, czyli fitocenoz.

Zbiorowisko łąkowe składa się głównie z traw pastewnych oraz innych roślin. Rośliny wchodzące w skład

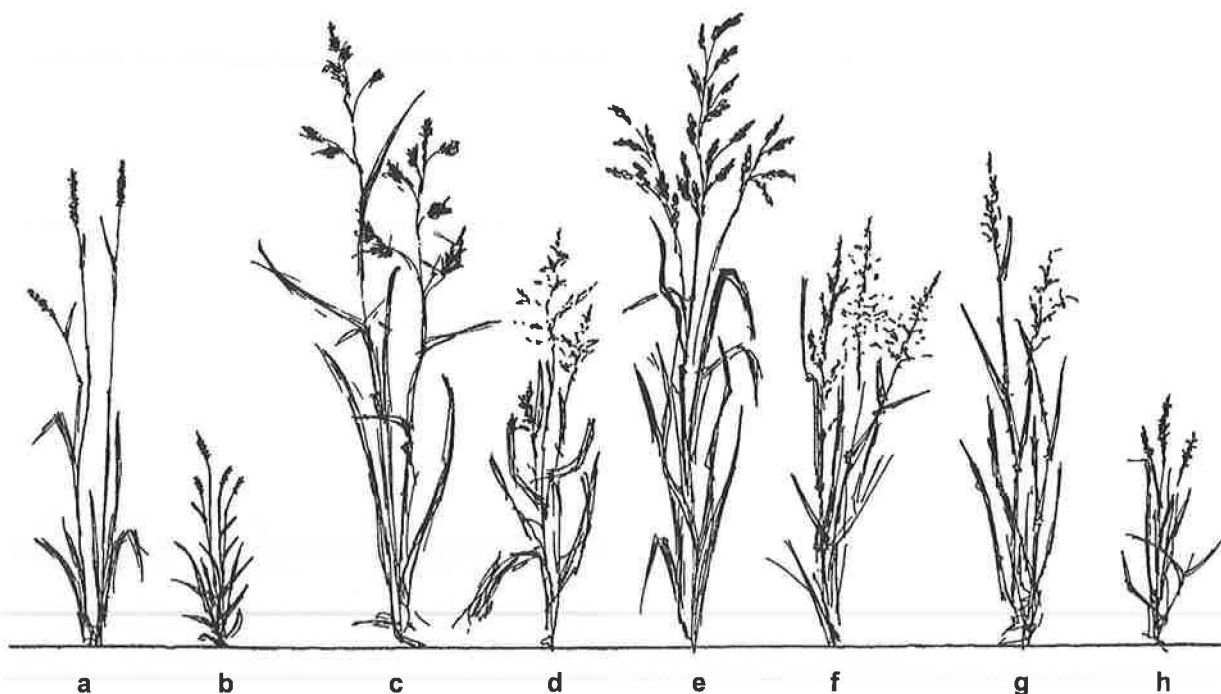

Wilcza polana

tego zbiorowiska są tak dobrane, że nie przeszkadzają sobie wzajemnie w korzystaniu z warunków życiowych, których dostarcza im siedlisko. Przyczyną tego jest warstwowy układ roślin w fitocenozie.

Zbiorowisko łąkowe zróżnicowane jest zwykle w swej nadziemnej części na dwie zasadnicze warstwy. Warstwę wyższą budują trawy wysokie, tzw. nadrostowe, jak np. kostrzewa łąkowa, tymonka łąkowa, kupkówka pospolita, rajgras wyniosły. Warstwę zaś niższą tworzą tzw. trawy podszywkowe, do których należą: wiechlina łąkowa, konietlica złota, tomka wonna.

Oprócz traw w skład warstwy dolnej zbiorowiska łąkowego wchodzi również rośliny motylkowe, jak groszek żółty, komanica zwyczajna, niektóre gatunki wyki oraz koniczyny. Warstwowy układ roślin w części nadziemnej fitocenozy łąkowej zapewnia im najlepsze warunki świetlne, gdyż zapobiega wzajemnemu zacienianiu się roślin. Zespół roślin łąkowych ma także w glebie podobny układ warstwowy, gdyż korzenie poszczególnych roślin są rozmieszczone na niejednakowej głębokości. Wiązkowe korzenie traw rozprzestrzeniają się w powierzchniowych warstwach gleby, palowe natomiast korzenie roślin motylkowych sięgają znacznie głębiej. Umożliwia to roślinom równomierne wykorzystanie składników pokarmowych z różnych poziomów gleby.

Schematyczny układ ważniejszych gatunków traw nadrostowych i podszywkowych w zbiorowisku łąkowym

a) tymotka łąkowa, b) grzebienica pospolita, c) kupkówka pospolita, d) wiechlina łąkowa, e) kostrzewa łąkowa,

Ścieżka mija Wilczą Polanę i po krótkim podejściu osiąga kolejne dwa stanowiska.

(6,7 km) Stanowisko 14 „Barwinek”.

Barwinek pospolity podlega ścisłej ochronie gatunkowej. Krzewinka ta ma pędy trwałe, płozące się, wydłużone, dochodzące nieraz do 1m długości.

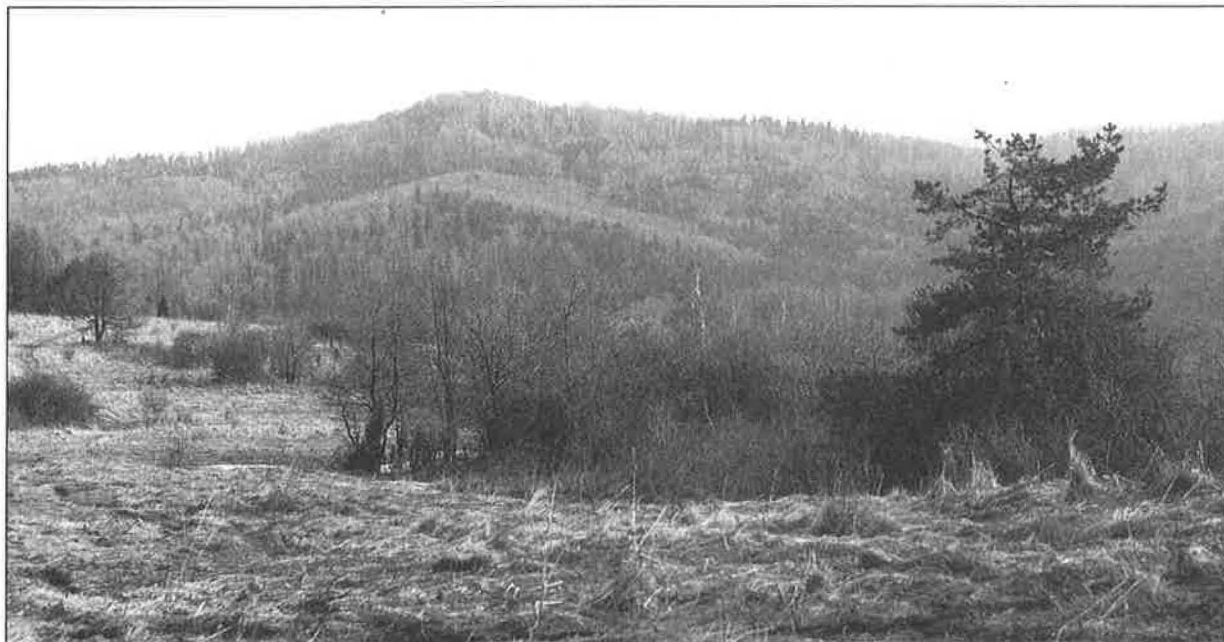
W dole są one zdrewniałe i zakorzeniające się w węzłach. Pędy kwiatowe są wzniesione lub podnoszące się, osiągające 20 cm. Liście są zimozielone, eliptyczne, ułożone naprzeciwległe, krótkoogonkowe, o brzegu gładkim, z wierzchu ciemnozielone, lśniące, skórzaste. Kwiaty są 5-krotne, wyrastające na szypułkach w kątach liści. Kielich o wąskolancetowatych działkach, kilkakrotnie krótszy od korony. Korona jest do 1,5 cm długa, zwykle jasnoniebieska, o rurce lejkowatej i 5 dużych, płasko rozpostartych, na szczycie ugiętych płatkach. Pręciki o krótkich nitkach są w połowie przyrośnięte do rurki korony. Słupek ma 2 załączanie, zrośnięte ze sobą i jedną wspólną, w nasadzie rozdwojoną szyjkę, zakończoną w górze pierścieniowato zgrubiałym, gęsto owłosionym znamieniem. W kwiecie znajdują 2 łuseczkowate miodniki. Owocami są 2 mieszkki, dołem zrośnięte, o nielicznych brodawkowanych nasionach. Barwinek kwitnie od marca do maja.

Występuje w lasach liściastych, dębowo-grabowych, w zaroślach, w miejscach zacienionych, na glebach świeżych lub średnio wilgotnych, zwykle gliniastych. Jest rzadki na nizu i w niższych położeniach górskich. Jest to roślina trująca, zawiera alkaloidy, flawonoidy, sole mineralne, kwasy organiczne (mrówkowy, bursztynowy). Jest wyko-

rzystywana w ziołolecznictwie (działa obniżająco na ciśnienie, przeciwwkrwotocznie, pobudzająco na ośrodkowy układ nerwowy, miejscowo ma działanie znieczulające).

(6,7 km) Stanowisko 15 „Wółtuszcza – Cerkwisko”.

Wółtuszcza, jest to nieistniejąca już wieś lokowana na prawie wołoskim. Jedna z pierwszych wzmianek o miejscowości pochodzi z 1470 roku i wymienia wieś Valathoslawa należącą do dóbr Jana i Dobiesława, dziedziców z Rymanowa. W 1673 roku, czyli po potopie szwedzkim i najeździe Rokoczego oraz klęskach morderowego powietrza, stało tu 15 zabudowań. Głównym zajęciem mieszkańców wsi było rolnictwo. W starych korespondencjach z Rymanowa do rajców bardziowskich z 1511 roku wymienia się sołtysa z Wółtuszczy, który przyjechał z różnymi produktami na sprzedaż i po kupno różnych tamtejszych towarów. Wynika z tego że już w tamtym okresie, dzięki bliskości handlowego traktu węgierskiego, mieszkańcy wsi zajmowali się również handlem. Więcej informacji pochodzi z przełomu XIX i XX wieku. W tym okresie w dolinie, gdzie dzisiaj jest leśniczówka, znajdował się tartak dający zatrudnienie mieszkańcom okolicy. W miejscu, gdzie szlak czerwony opuszcza dolinę Czarnego Potoku, pomiędzy drogą a potokiem w latach międzywojennych właściciel Rymanowa Zdroju hrabia Jan Potocki rozpoczął budowę małej, ziemnej zapory, która miała spiętrzyć wody Czarnego Potoku tworząc rekreacyjny zalew. Inwestycja nie została dokończona a wśród drzew i krzewów do dzisiaj można dostrzec resztki budowli. Tam, gdzie szlak

Góra Zamczyska z łąk Wołtuszej

czerwony gwałtownie skręca w prawo na południe i stromo pnie się do góry w bocznej dolince Czarnego Potoku, w której usytuowana była niegdyś Wołtuszo- wa, prawie u jej wylotu, znajdował się niegdyś mały folwark, w którym część swojego życia spędziła hrabi- na Anna z Działyńskich Potocka, założycielka Ryma- nowskiego Zdroju. Po śmierci swego męża Stanisława Potockiego wydzierżawiła majątek rymanowski za- mieszkując w Wołtuszej. Tak hrabina opisuje w swych pamiętnikach pobyt w Wołtuszej. „Nie chcąc mieszkać w jednym domu z dzierżawcą, bezczyn- nie, bo ani kawałek ogrodu zostawić nam nie chciał, wporządziłam domek na Wołtuszej, w którym mieszkał kiedyś leśnik i karbownik i tam przenieśliśmy się. Z wszystkich lat mego wdowieństwa najmilsze mi były ponoć te lata, gdy młodsze dzieci były jeszcze przy mnie, a starsze przyjeżdżały na wakacje w to prześliczne ustronie. Chatynka była maleńka, ale ślicznie urządzo- na, pełna wonnego ziela i kwiatów, pełna śpiewu i wrza- wy mojej siódemki. Nie miałam ni ekonomia ni karbow- nika nawet. Sama z parobkami prowadziłam gospodar- stwo na kilkudziesięciu morgach i szło mi doskonale... Miłe były stosunki z wioską, która cieszyła się z na- szego wśród niej przebywania. Wójt i wójtowa raniut- ko czasem wszystkie kąty obeszli, czy nam czego nie potrzeba. Wójt doradzał mi w gospodarstwie, przypo- miął co zrobić trzeba. Prowadziła do Wołtuszej dro- ga nie do przebycia, przez las, gdzie konie pod brzuchy zapadały w błoto. Wzięliśmy się do jej naprawy...”. W następnych latach dzięki firmie, która zajmowała się poszukiwaniem ropy naftowej, droga została utwardzo- na. W dolinie Czarnego Potoku przed II wojną świato- wą znajdowały się bogate złoża borowiny. Najbardziej obfite występowały w dolinie opadającej z przełęczy pomiędzy Zamczyskami i Kopcem, gdzie borowina była ponoć najwartościowsza. Miejsce to często było od-

wiedzane przez kuracjuszy przyciągając ich swym ko- rzystnym mikroklimatem.

Obecnie na polanie, przy której stały zabudowania folwarku mieści się „Leśna Klasa Dydaktyczna”, a miej- sce przez starszych mieszkańców Rymanowa i okolic na- zywane jest „Stajnikami”. Opodal „Stajnik” w kierun- ku Wołtuszej rozciąga się rozległa polana „Wilcza”, (na samym jej środku stał domek hrabiny Anny Potoc- kiej, po którym pozostały resztki podmurówki). Nazwa jej upamiętnia tzw. „Akcję wilczą” prowadzoną w latach 50 – tych i 60 – tych kiedy wilków było za dużo, co za- grażało populacji innych zwierząt. Odrzeczono tutaj kil- ka sztuk tych drapieżników.

We wsi do 1953 roku znajdowała się drewniana cer- kiew filialna pod wezwaniem Matki Boskiej Pokrow (1889).

Podczas wizytacji dekanatu jaśliskiego przeprowa- dzonej w 1761 roku, ksiądz Aleksander Stebnicki poroch szklarski odwiedził wołtuszowską cerkiew. W opisie po- wizytacyjnym księdza Stebnickiego padają następujące stwierdzenia: „mało parafianow” od lat około 13 „żad- nego kapłana nie ma” – cerkiew „wielce uboga podła”, „do ostatniej ruiny skłonią”.

Liczba wiernych w poszczególnych latach na podstawie Schematyzmów: 1833 r. – 151, 1895 r. – 194, 1930 r. – 123

Podobno każdy z wysiedlanych w 1945 mieszkańców roku zabrał ze sobą na pamiątkę jakąś część cerkiewne- go wyposażenia.

Po przesiedleniu miejscowej ludności na Ukrainę w 1945 roku pozostałe zabudowania wsi zostały spalone, drewniana cerkiewka przetrwała zaś do 1953 roku, w któ- rym to na polecenie władz została rozebrana. Na wschód od cerkwiska, na zboczu, znajduje się cmentarz. Wśród ocalałych nagrobków jest jeden z zachowaną datą: 1889 r.

Cmentarz przycerkiewny został oczyszczony z zaro- śli i ogrodzony przez Nadleśnictwo Rymanów w 1999 roku. Na przełomie października i listopada 2000 roku,

na cmentarzu został postawiony drewniany krzyż (obok krzyża ustawiono kamienną cerkiewną chrzcielnicę). W dniu 5 listopada 2000 r. został on uroczystie poświęcony przez księdza: Proboszcza Feliksa Paściaka z parafii rzymskokatolickiej w Rymanowie Zdroju i ks. Romana Walawkę z parafii grekokatolickiej w Komańczy. Ksiądz z Komańczy podziękował zebranych za pamięć o miejscu, w którym pochowani są mieszkańcy nieistniejącej na wskutek wysiedleń miejscowości. W nabożeństwie brało udział ponad sto osób, w tym przedstawiciele Nadleśnictwa Rymanów, Gminy Rymanów, Uzdrawiska Rymanów, parafianie z okolicznych miejscowości, dzieci przebywające na leczeniu w Uzdrawisku Rymanów i inni goście. Drewniany krzyż został wykonany przez Andrzeja Tomkiewicza z Posady Górnej.

Gdy udamy się w głąb małej dolinki starą drogą którą dzisiaj prowadzi szlak czerwony to natkniemy się tam na ślady dawnej zabudowy. Wąż się piwnice, studnie a wokół nich stare sady ze zdziczałymi już jabłoniąmi, grusząmi, śliwami i czereśniami. Na łąkach pod zachodnią kulminacją Działu który góruje od południa nad okolicą, przy starym i wyświechtanym przez burze i wiatr modrzewiu stoi ruina kamiennej kapliczki z końca XIX w. Grzbietem na którym stoi kapliczka wiódł w czasie II wojny światowej szlak kurierski z Polski na Węgry do Budapesztu. Idąc od kapliczki w kierunku kulminacji Działu (668), odsłania się rozległa panorama okolicy począwszy od strzelistej Cergowej na zachodzie, poprzez Doły Jasielsko Sanockie i Pogórze Strzyżowsko Dynowskie na północy a skończywszy na Górach Słonnych na północnym wschodzie.

W samej dolince, którą zamyka od południa grzbiet Działu (673), znajdowało się przed II wojną światową około 28 gospodarstw.

Lista mieszkańców Wołtuszej przed wysiedleniem w 1945 roku na podstawie materiałów Wojciecha Krukara.

1. Гамзяк	- Hamzak
2. Красівський	- Krasiwський
3. Бурдаш	- Burdasz
4. Лех	- Łeh
5. Янечек	- Janeczek
6. Хань	- Hań
7. Хамко	- Hamko
8. Максимович	- Maksymowycz
9. Гарус	- Harus
10. Гарус	- Harus
11. Драгус	- Drahus
12. Рачинський	- Raczynський
13. Бучок	- Buczok
14. Фальчик	- Falczyk
15. Драгус	- Drahus
16. Ленько	- Łeńko
17. Максимович	- Maksymowycz
18. Максимович	- Maksymowycz
19. Мельник	- Melnyk
20. Дмула (?)	- Dmuła (?)
21. Драгус Ю.	- Drahus
22. Бичко	- Byczko
23. Драгус Ів.	- Drahus I.
24. Рудавський С.	- Rudawський S.

25. Рудавський М. - Rudawський M.
26. Рудавський Ст. - Rudawський St.

Od cerkwiska możemy udać się na południe, nieznakowaną ścieżką prowadzącą w górę wśród łąk Wołtuszej do miejsca widokowego (rozległa panorama na wzgórze otaczające uzdrawisko), mijając po drodze kamienną kapliczkę. W dalszym ciągu trasa przyrodnicza prowadzi wraz ze ścieżką zdrowia.

(7,1 km) Stanowisko 16 „Remiza dla ptaków”.

W Polsce występuje 400 gatunków ptaków, z których większość związana jest ze środowiskiem leśnym. Długość życia ptaków w warunkach naturalnych wynosi od 9 miesięcy do 40 lat. Maksymalny wiek wynosi: ptaki śpiewające 5-20 lat, bocian – 20 lat (w niewoli 70 lat), puchacz – 30 lat (w niewoli 68 lat), orzeł przedni – 40 lat (w niewoli 70 lat).

Ptaki osiągają wagę ciała od kilku gramów do kilkudziesięciu kilogramów. Przykładowo: mysikrólik – 5-6 g, jeryk – 30-40 g, gołąb – 400-500 g, drop – do 20 kg.

W czasie lotu ptaki osiągają prędkość:

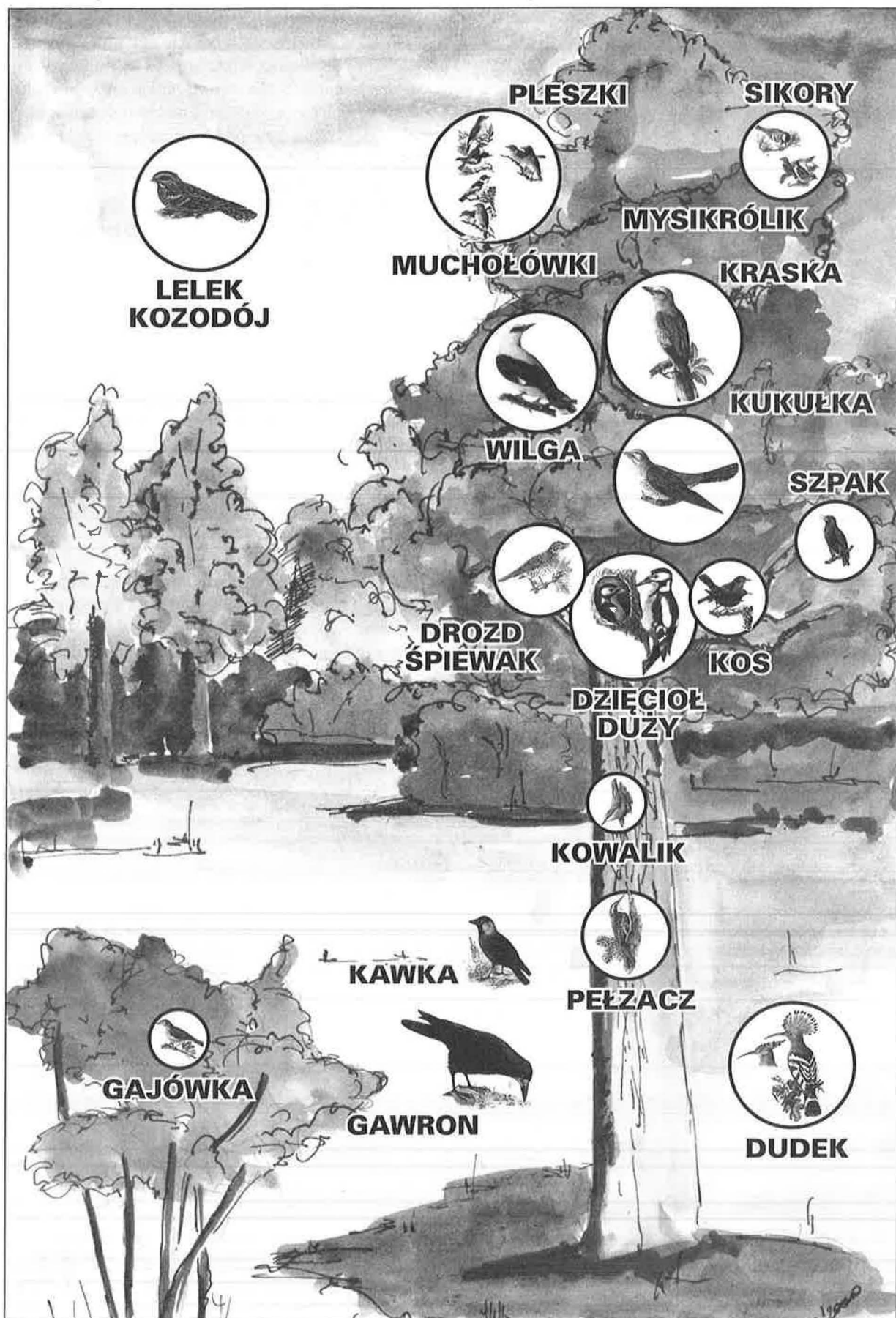
kaczki	70 - 120 km/godz,
jerzyki	do 170 km/godz,
sokoły	do 150 km/godz,
pikujący sokół	do 360 km/godz.

Ze względu na powszechność występowania ptaki mają duże znaczenie biocenotyczne i gospodarcze. Niektóre mogą wyrządzać szkody zjadając owoce lub nasiona, czy w przypadku ptaków drapieżnych powodując straty w pogłowiu drobiu, ptaków dziko żyjących i zwierzyńca leśnej. Nieporównywalna w stosunku do szkód jest jednak pożyteczna dla gospodarki człowieka działalność ptaków. Ptaki owadożerne zjadają olbrzymie ilości owadów i mogą odgrywać, zwłaszcza w wypadku gradacji szkodników w lasach, doniosłą rolę w biocenotycznym ich zwalczaniu. Ilość zjadanych w ciągu dnia owadów przekracza wagę ciała ptaka. Większość ptaków objęta jest ochroną gatunkową. Formy ochrony ptaków to między innymi dokarmianie zimowe, zakładanie remiz oraz zawieszanie budek lęgowych.

Remizy dla ptaków są to powierzchnie, na których gospodaruje się wyłącznie pod kątem stworzenia optymalnych egzystencji dla ptaków. Remizy zajmują obszar od 0,25 do 1,0 ha, na których rosną drzewa i krzewy (grab, buk, jarzębina, czeremcha, głóg, bez, trzmielina, kruszyna, róże), których owoce są chętnie spożywane przez ptaki oraz występuje stałe, dostępne źródło wody. W zakrzaczeniach ptaki znajdują korzystne warunki do zakładania gniazd. W celu uzupełnienia miejsc lęgowych rozwiesza się budki lęgowe.

Strefy żerowania ptactwa owadożernego w lesie.

- A. strefa pni – dzięcioły, kowalik, pęczacz
B. strefa konarów – kukułka, wilga, kraska, drozdy, szpak, kos i inne

Strefy żerowania ptactwa owadożernego w lesie

- C. strefa gałązek – sikory, mysikrólik
- D. strefa przykoronowa – muchołówki, pleszki
- E. strefa powietrzna – lelek kozodój, jerzyk, jaskółki
- F. strefa przyziemna – kawka, gawron, dudek i inne
- G. strefa krzewów – dzierzby, gajówki, słowiki i inne

Przy tym stanowisku ścieżka ma punkt krańcowy, dalej prowadzi tylko ścieżka zdrowia którą zejść można w okolice szpitala uzdrowskiego Polonia. Chcąc zobaczyć ostatni punkt przyrodniczy wracamy do cerkwiska. Dalej ścieżka prowadzi wraz ze szlakiem czerwonym w dolinę Czarnego Potoku, osiagając ostatnie stanowisko na trasie.

(8,4 km) Stanowisko 17
„Punkt czynnej ochrony płazów”.

Płazy w okolicy Rymanowa Zdroju reprezentowane są przez salamandrę plamistą i traszki oraz kumaki, żaby, ropuchy i rzekotkę drzewną.

Płazy są to pierwsze kręgowce, u których:

- wykształciły się parzyste kończyny zdolne do ruchu na twardym podłożu
- występują kostki słuchowe oraz ucho środkowe
- występuje narząd czuciowy
- pojawiają się powieki ochraniające oczy oraz gruczoły i przewody łzowe.

Płazy są zwierzętami zmiennocieplnymi (temperatura ich ciała zmienia się wraz z temperaturą otoczenia). Charakterystyczną właściwością cyklu życiowego płazów jest metamorfoza (seria zmian rozwojowych, podczas których larwa stopniowo przekształca się w postać dorosłą). Wiele larw płazów znacznie różni się od osobników rodzicielskich.

Mają one inną postać, odmienny jest ich sposób oddychania, inne układy: krążenia, pokarmowy i lokomocji. Niekiedy larwa nie może zakończyć metamorfozy i wówczas zmuszona jest do hibernacji (okres zwolnionego metabolizmu i zawieszony aktywności ruchowej w następstwie suszy lub chłodu) w tym niedojrzałym stadium.

W takich przypadkach przeobrażenie zachodzi po hibernacji. Czasami jednak zdarza się, że larwa całkowicie traci zdolność do przekształcenia się w postać dorosłą. Wówczas w postaci larwalnej może nawet osiągnąć dojrzałość płciową i rozmnażać się – jest to zjawisko neotenu.

Gromada płazów dzieli się na 3 rzędy:

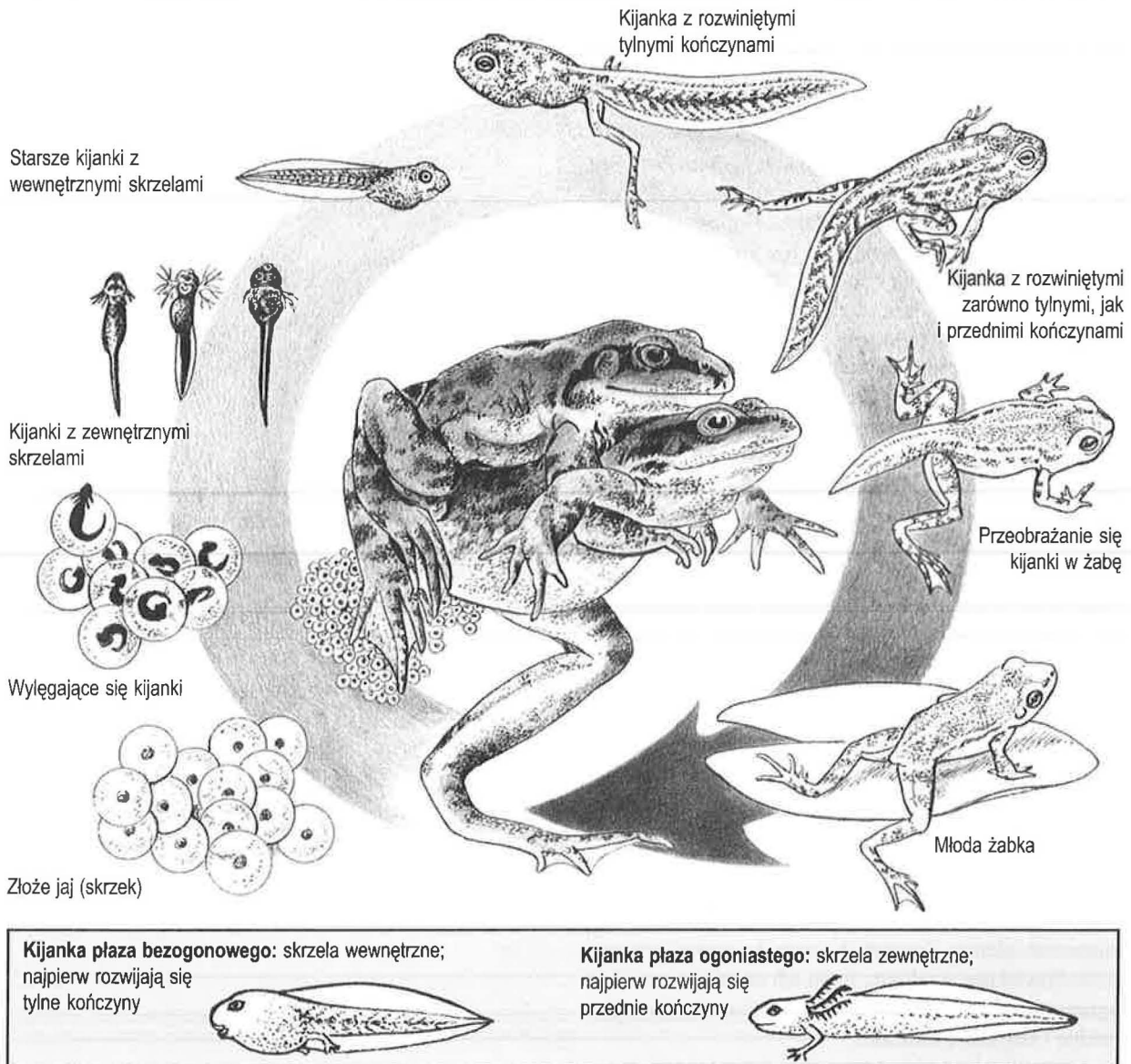
1. Płazy beznogie (Apoda)
2. Płazy ogoniaste (Urodela)
3. Płazy bezogonowe (Anura)

Przedstawiciele płazów beznogich zamieszkują subtropikalne i tropikalne rejony Ameryki Południowej, Afryki oraz Azji.

Płazy te żyją w suchej glebie podobnie jak dżdżownice, z którymi zresztą są często mylone, jednak – w odróżnieniu od tych ostatnich – są drapieżnikami.

Punkt czynnej ochrony płazów na wiosnę

Od skrzeku do żaby, cykl rozwojowy płazów

Przedstawiciele płazów ogoniastych – salamandry i traszki zamieszkują całą kulę ziemską z wyjątkiem tropikalnej strefy Afryki, Australii i rejonów podbiegunowych.

Dorosłe płazy ogoniaste mają ciało wydłużone i wyposażone w dwie pary prawie jednakowych kończyn. U znacznej większości gatunków kończyna przednia zakończona jest czterema pozbawionymi pazurów palcami, kończyna tylna zaś pięcioma. U niektórych gatunków kończyny są zredukowane w znacznym stopniu albo całkowicie. Ogon pozostaje u form dorosłych. U płazów ogoniastych nie występują narządy głosowe, ale przedstawiciele niektórych gatunków mają zdolność nadymania się powietrzem i wypuszczania go z powrotem, czemu towarzyszą słabe gwizdzące dźwięki. Interesującą właściwością płazów ogoniastych jest ich zdolność do regenerowania uszkodzonych części ciała. U form larwalnych po stracie kończyny, ogona lub nawet rogówki, części te odrastają z powrotem.

Związek płazów ogoniastych ze środowiskiem wodnym jest różny u różnych gatunków.

Niektóre z nich są gatunkami ściśle wodnymi np. odmieniec jaskiniowy (żyjący w górach wapiennych wzdłuż wybrzeża Adriatyku w Jugosławii), inne np. traszki, bytują w wodzie okresowo. Jeszcze inne, jak salamandra płamista bytują głównie na lądzie, w wodzie zaś rodzą larwy. Formy okresowo wodne przechodzą w swym rozwoju przez dwa stadia.

Stadium wodne odznacza się dymorfizmem płciowym (samce mają okazałe, jaskrawo ubarwione płetwy), osobniki obu płci żyją w wodzie. Po odbyciu godów zarówno samce jak i samice wracają na ląd i pozostają tam aż do następnych godów. W lądowej fazie życia różnice między płciami nie zaznaczają się. Płazy ogoniaste są zazwyczaj zwierzętami aktywnymi w nocy. Osobniki dorosłe jak i larwy są drapieżnikami. Przedstawicielami rzędu bezogonowych płazów są żaby i ropuchy. Dorosłe

osobniki nie mają ogonów. U larw ogon występuje, lecz gdy pojawiają się kończyny – zanika. Kończyny przednie są zwykle krótkie i zaopatrzone w cztery palce, kończyny tylne – dłuższe i pięciopalczaste. Długie, silne kończyny tylne przedstawicieli rodzaju żab są doskonale przystosowane do skakania. Narządy głosowe tych płazów są związane z narządami oddechowymi. Dobrze wszystkim znanym jest rechotanie żab – głos wydawany przez samce. W letnie wieczory jest to najgłośniejszy dźwięk w okolicy jezior i stawów, słyszany w odległości kilku kilometrów. Wodne gatunki żab właściwych jak np. żaby śmieszki, mają szczególnie donośny głos. W kątach pyska żab zielonych znajdują się duże rezonatory, które mogą się rozciągać i tworzyć duże pęcherze wzmacniające dźwięki powstałe w krtani. Rzekotki i ropuchy mają pojedyncze rezonatory umieszczone w gardzieli, żaby brunatne zaś mają pojedyncze rezonatory podskórne, mieszczące się w podszczękowych workach limfatycznych i emitujące słabe dźwięki. Emisja dźwięków jest dla płazów ważnym sposobem komunikacji w czasie godów. Żaby i ropuchy mają dobrze rozwinięte zmysły węchu i wzroku, są one przystosowane do poruszania się zarówno na lądzie, jak i w wodzie. Interesujący jest także sposób pływania żab, ponieważ jest on całkowicie nietypowy dla wodnych kręgowców. Używają one do pływania jedynie tylnych kończyn, przednie zaś trzymają przyciśnięte do klatki piersiowej. Żaby są w różnym stopniu uzależnione od środowiska wodnego. Wiele gatunków, jak na przykład żaby wodne, w zasadzie nie wychodzi z wody, podczas gdy inne oddalają się na znaczne odległości i wracają do wody tylko na okres odbycia godów. Płazy leśne jako tępiciele owadów mają znaczenie lokalne. Ze względu na to, że są one związane ze środowiskiem wodnym, teren ich oddziaływania jest ograniczony. Dlatego też leśnicy dbają o naturalne oczka wodne i zakładają sztuczne.

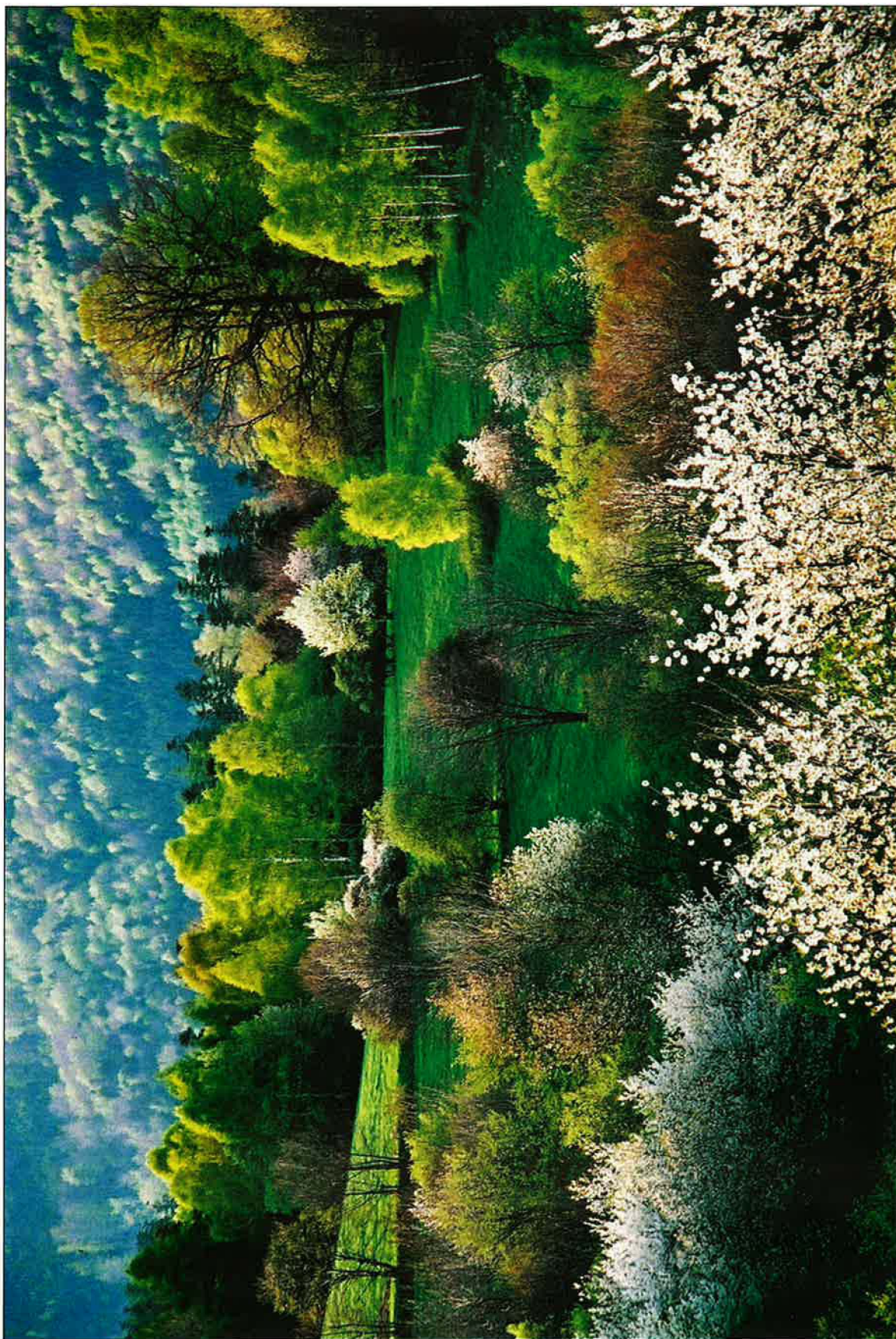
Ofiarą płazów padają przeważnie larwy i owady związane na stałe ze strefą dna lasu jak szeliniak i inne ryjkowce. Spośród płazów największe znaczenie mają: ropucha zwyczajna – polująca nocą i żaba trawna – polująca w dzień.

Z gromady płazów ochronie podlegają następujące gatunki:

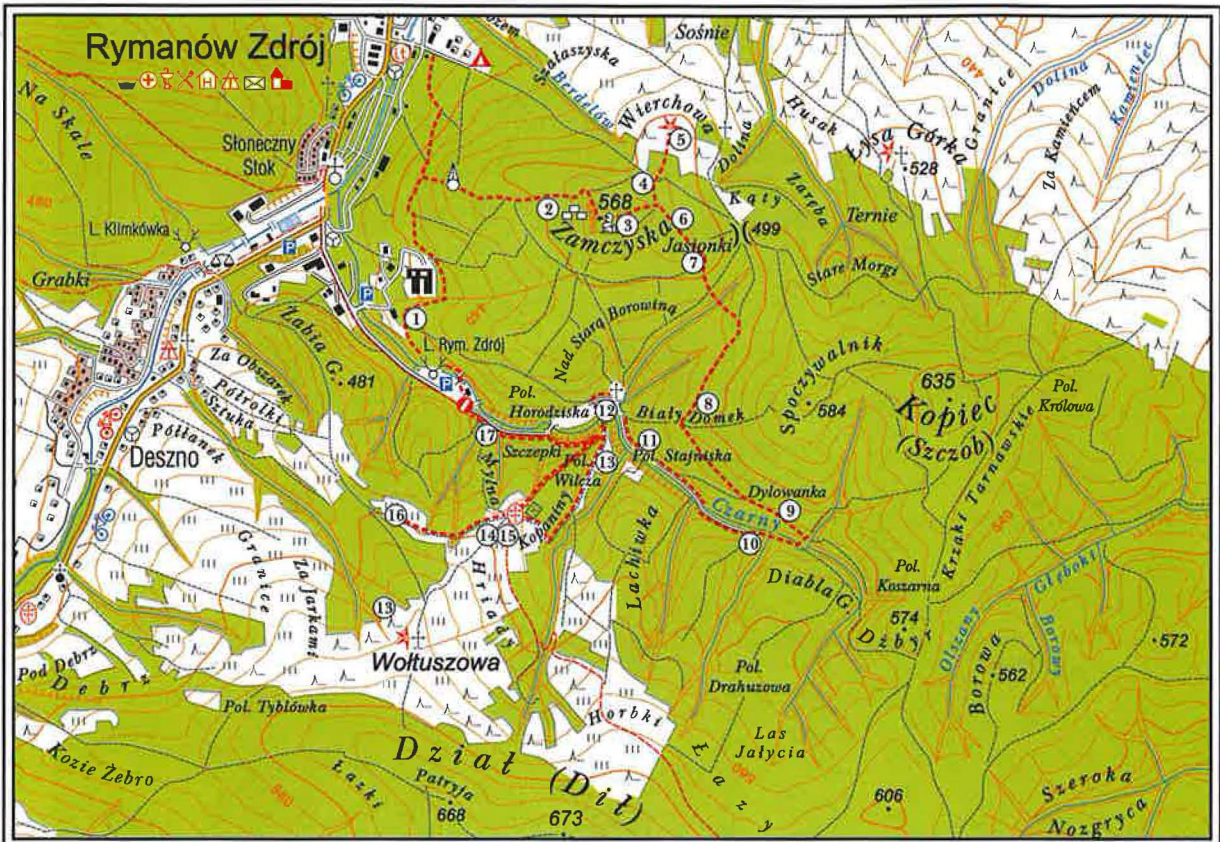
- salamandra płamista
- traszki (wszystkie gatunki)
- kumaki (wszystkie gatunki)
- grzebiuszka ziemna
- ropuchy (wszystkie gatunki)
- rzekotka drzewna
- żaby (wszystkie gatunki – przy czym żaba jeziorkowa, żaba wodna, żaba śmieszka tylko w okresie od dnia 1 marca do dnia 31 maja)

(8,5 km) *Parking przy leśniczówce
– koniec ścieżki.*

W części artykułu zamieszczono materiały Nadleśnicwa Rymanów oraz opracowania Anny Węglorz Stempin.

Wiosna na Wotuszowej - widok na cerkwisko, fot. W. Czado

Przebieg ścieżki przyrodniczej „Rymanów Zdrój”

(oprac. na podstawie mapy W. Krukara „Rymanów Zdrój, Iwonicz Zdrój i okolice” Wydawnictwo Ruthenus)

Panorama okolicy Rymanowa Zdroju ze stoków Kopy (640) z zaznaczonymi stanowiskami ścieżki przyrodniczej
fot. J. Tomkiewicz, oprac. graf. W. Żukowski